

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Π.Μ.Σ.: ΔΗΜΟΣΙΟ ΔΙΚΑΙΟ
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΔΗΜΟΣΙΟ ΔΙΚΑΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2019-2020

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
της Βασιλικής Ευαγγέλου Καμπόλη
A.M.: 734011119012

Συνταγματικές παράμετροι μικτών εκλογικών συστημάτων

Επιβλέποντες:

Ονοματεπώνυμα επιβλεπόντων

- α) Βασιλική Χρήστου
- β) Σπυρίδων Βλαχόπουλος
- γ) Νικόλαος Παπασπύρου

Αθήνα, 30-11-2020

Copyright © [Βασιλική Καμπόλη, 2020]

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Πίνακας Περιεχομένων

Εισαγωγή	4
A. Είδη εκλογικών συστημάτων	6
1. Πλειοψηφικό εκλογικό σύστημα	6
1.1. Γενικά περί πλειοψηφικών εκλογικών συστημάτων.....	6
1.2. Το πλειοψηφικό εκλογικό σύστημα με ένα απλοποιημένο παράδειγμα.....	7
1.3. Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα πλειοψηφικών εκλογικών συστημάτων	7
2. Αναλογικά εκλογικά συστήματα.....	8
2.1. Γενικά περί αναλογικών εκλογικών συστημάτων και κρίσιμοι όροι.....	8
2.2. Ο δείκτης αντιπροσωπευτικότητας	8
2.3. Εκλογικό μέτρο	9
2.4. Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα των αναλογικών εκλογικών συστημάτων	10
3. Μικτά εκλογικά συστήματα.....	10
3.1. Γενικά περί μικτών εκλογικών συστημάτων	10
3.2. Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα των μικτών εκλογικών συστημάτων	10
B. Μικτά εκλογικά συστήματα	11
1. Οι ιδιαίτερες επινοήσεις του Έλληνα εκλογικού νομοθέτη.....	11
1.1. Το τριφασικό εκλογικό σύστημα του ν. 3457/1955.....	11
1.2. Ν. 3822/1958.....	12
1.3. Εκλογικός νόμος 1907/1990 (νόμος Κούβελα)	12
1.3.1. Διάκριση μεταξύ αυτοτελών κομμάτων και πολιτικών σχηματισμών	12
1.3.2. Ελάχιστο κατώφλι.....	12
1.3.3. Ρήτρα εξομάλυνσης	13
1.4. Εκλογικός νόμος 3231/2004 (νόμος Σκανδαλίδη).....	13
1.5. Εκλογικός νόμος 3636/2008 (νόμος Παυλόπουλου).....	13
1.6. Νόμος 4654/2020.....	14
2. Δύο παραδείγματα από τον Ευρωπαϊκό χώρο	15
2.1. Το παράδειγμα της Γερμανίας	15
2.2. Το παράδειγμα της Ιταλίας	15
Γ. Οι κρίσιμες συνταγματικές παράμετροι και το περιεχόμενό τους	15
1. Αρχή της λαϊκής κυριαρχίας.....	15
2. Αρχή της αντιπροσώπευσης.....	16
3. Κοινοβουλευτική αρχή.....	17
4. Αρχή της ισότητας και αρχή της ισοδυναμίας της ψήφου.....	18
5. Αρχή της ίσης μεταχείρισης των πολιτικών κομμάτων.....	19
6. Αρχή του πολυκομματισμού.....	21
7. Αρχή της ανόθευτης εκδήλωσης της λαϊκής θέλησης	21
8. Δημοκρατική αρχή.....	22
9. Η κυβερνητική σταθερότητα	23
Δ. Τα όρια των κρίσιμων συνταγματικών παραμέτρων εντός των μικτών εκλογικών συστημάτων	24
1. Το πριμ της πλειοψηφίας.....	24
1.1. Ποιες συνταγματικές αρχές επηρεάζονται;.....	24
1.1.1. Αρχή της λαϊκής κυριαρχίας	24
1.1.2. Αρχή της αντιπροσώπευσης και αντιπροσωπευτικότητα	25
1.1.3. Αρχή του κοινοβουλευτισμού.....	25
1.1.4. Αρχή της ισότητας της ψήφου και αρχή της ισοδυναμίας.....	26
1.1.5. Αρχή της ίσης μεταχείρισης των πολιτικών κομμάτων	26
1.1.6. Αρχή του πολυκομματισμού.....	27
1.1.7. Αρχή της ανόθευτης εκδήλωσης της λαϊκής θέλησης	27
1.1.8. Δημοκρατική αρχή.....	27

1.2.	Είναι συνταγματικό το πριμ;	28
2.	Το ελάχιστο κατώφλι	29
2.1.	Ποιες συνταγματικές αρχές επηρεάζονται;	29
2.1.1.	Αρχή λαϊκής κυριαρχίας - ανόθευτη εκδήλωση λαϊκής βούλησης	29
2.1.2.	Αντιπροσώπευση	29
2.1.3.	Κοινοβουλευτική αρχή	30
2.1.4.	Αρχή ισότητας της ψήφου και ισοδυναμία	30
2.1.5.	Ίση μεταχείριση πολιτικών κομμάτων	30
2.1.6.	Πολυκομματισμός	30
2.1.7.	Δημοκρατική αρχή	31
2.2.	Συνταγματική ή όχι;	31
3.	Η διάκριση μεταξύ αυτοτελών κομμάτων και συνασπισμών	32
3.1.	Το περιεχόμενο της ρύθμισης	32
3.2.	Συνταγματική ή όχι η διάκριση;	32
4.	Η ρήτρα εξομάλυνσης	33
4.1.	Το περιεχόμενο	33
4.2.	Η συνταγματικότητα	33
	Συμπεράσματα	34
	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	37

Συνταγματικές παράμετροι μικτών εκλογικών συστημάτων

Εισαγωγή

Η φιλελεύθερη δημοκρατία, το πολίτευμα το οποίο εξασφαλίζει τη μεγαλύτερη δυνατή ευημερία¹, θέτει ως κυρίαρχο όργανό του τον λαό υπέρ του οποίου οργανώνεται και λειτουργεί. Σε αντίθεση με τα απολυταρχικά καθεστώτα, η δημοκρατία στρέφεται στον λαό για την λήψη πολιτικών αποφάσεων (όταν μιλάμε για θεσμούς ή μοντέλα άμεσης δημοκρατίας), είτε για την ανάδειξη των προσώπων που θα ασκήσουν την νομοθετική και εκτελεστική εξουσία (όταν μιλάμε για αντιπροσωπευτική δημοκρατία), ο οποίος επιλέγει μέσω της εκλογικής διαδικασίας. Από το μοντέλο της άμεσης δημοκρατίας που γνώριζε η αρχαία Αθήνα με το δικαίωμα συμμετοχής στην ψηφοφορία να περιορίζεται μόνο στους άρρενες πολίτες (εξαιρουμένων των γυναικών και των δούλων) μέχρι και το σημερινό μοντέλο της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, το δικαίωμα του εκλέγειν έχει περάσει από διάφορα στάδια και έχει γνωρίσει πολλούς περιορισμούς. Τελικά, σήμερα όχι μόνο αναγνωρίζεται η καθολικότητα, η ισότητα και η απαγόρευση νόθευσης της ψηφοφορίας, αλλά αυτά ανάγονται πλέον σε συνταγματικώς προστατευόμενες αρχές. Με τον τρόπο αυτό ενισχύεται η δημοκρατική νομιμοποίηση του εκλογικού αποτελέσματος, του διαμορφούμενου κοινοβουλίου και της ασκούσας την κυβερνητική πολιτική ομάδας.

Αυτό όμως δεν είναι αρκετό για να εξασφαλίσει μία εκλογική διαδικασία, η οποία άνευ ετέρου τηρεί και σέβεται τις συνταγματικές προσταγές. Καθοριστικό ρόλο στο σημείο αυτό παίζει το εκλογικό σύστημα, ως ο τρόπος μετασχηματισμού των ψήφων σε έδρες. Πράγματι και ιδίως υπό την ιδιότητά του ως ένα σημαντικό εργαλείο στα χέρια του εκάστοτε κυβερνώντος κόμματος προκειμένου να εξασφαλίσει την επανεκλογή του και τη διατήρηση της ισχύος του σε μία επόμενη εκλογική αναμέτρηση, το εκλογικό σύστημα καθίσταται επιρρεπές στο να παρεισφρήσουν σε αυτό πολλές ρυθμίσεις αμφιβόλου συνταγματικότητας.

Το Σύνταγμα, στο άρθρο 54 παρ. 1 προβλέπει ότι το εκλογικό σύστημα ορίζεται με νόμο. Ο συνταγματικός νομοθέτης, με τη διάταξη αυτή εξουσιοδοτεί τον κοινό νομοθέτη να επιλέξει το εκλογικό σύστημα και δεν επιβάλλει ο ίδιος ένα συγκεκριμένο σύστημα και ούτε απαγορεύει κάποιο άλλο². Συνεπώς, ο κοινός νομοθέτης είναι κατ' αρχήν ελεύθερος να επιλέξει μεταξύ ενός πλειοψηφικού, αναλογικού ή μικτού εκλογικού συστήματος³ και τις ειδικότερες ρυθμίσεις του⁴. Η εν λόγω διάταξη, πολλές φορές όταν έχει τεθεί το ερώτημα του κατά πόσο τα μέτρα που έχει

¹ Αντώνης Παντελής, *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου*, παρ. 57. Επίσης, για την φιλελεύθερη δημοκρατία την κατοχύρωση των δημοκρατικών διαδικασιών μέσω της αναγνώρισης πολιτικών δικαιωμάτων σε όλους ως συστατικό της στοιχείο βλ. Απόστολου Βλαχογιάννη, Σε τι διαφέρει η φιλελεύθερη δημοκρατία από ένα αυταρχικό καθεστώς;

² Όμως βλ. και άρθρο 35 εδ. α' του Συντάγματος του 1925 σύμφωνα με το οποίο οι βουλευτές εκλέγονται «*επί τη βάσει της αναλογικής αντιπροσωπείας*». Εξάλλου, παρόμοια είναι και η αντιμετώπιση του ζητήματος και στον ευρωπαϊκό χώρο, όπου όταν γίνεται αναφορά στη μορφή του εκλογικού συστήματος, η περιγραφή περιορίζεται σε μία γενική αναφορά στην «*αναλογική αντιπροσώπηση*». Για περισσότερα βλ. *Θανάση Γ. Ξηρού, Το εκλογικό σύστημα de constitutione ferenda. Σχεδιάγραμμα συνταγματικής πολιτικής σε περιβάλλον συναινετικού κοινοβουλευτισμού*, σε: *Η πρόκληση της αναθεώρησης του Συντάγματος*, και εκεί παραπομπές.

³ Κατά καιρούς βέβαια έχουν τεθεί προτάσεις συνταγματικής κατοχύρωσης της απλής αναλογικής

⁴ Η ελευθερία και η ευχέρεια του νομοθέτη να επιλέγει το κατά την κρίση του καταλληλότερο πολίτευμα έχει υποστηριχθεί και υπό το καθεστώς παλαιότερων Συνταγμάτων, τα οποία δεν περιλάμβαναν σχετική διάταξη όπως αυτή του άρθρου 54 παρ. 1, από τον Ν.Ν. Σαρίπολο, *Ελληνικών Συνταγματικών Δίκαιον*, τ. Α', σ. 353, υποσημείωση 3 και από τον Α. Σβώλο, *Συνταγματικών Δίκαιον*, τ. Β, σ. 28 όπου παρατηρεί ότι ως προς το εκλογικό σύστημα, τα Συντάγματά μας «*Αφήνουν εις τον νομοθέτη να το ορίση*». Επίσης, βλ. και Βαγγέλη Βολουδάκη σύμφωνα με τον οποίο, η καθιέρωση στο άρθρο 54 παρ. 3, του αναλογικού εκλογικού συστήματος για την εκλογή των βουλευτών Επικρατείας και η απόρριψη της καθιέρωσης του εκλογικού αυτού συστήματος γενικά για την εκλογή των βουλευτών, δίνει στην αρχή της ελευθερίας του νομοθέτη ένα σταθερότερο συνταγματικό έρεισμα, *Γνωμοδότηση*, (ΤοΣ) 1/1994 και για εκτενέστερη ανάλυση Διονύσιου Αναγνώστου, *Το εκλογικό σύστημα και ο συνταγματικός διάλογος*, (ΤοΣ) 1/1994

λάβει ο εκάστοτε εκλογικός νομοθέτης είναι συνταγματικά, έχει ερμηνευθεί ως εξουσιοδοτούσα τον τελευταίο να ρυθμίσει το εκλογικό σύστημα, χωρίς περιορισμό και ότι κατ' επέκταση, οποιαδήποτε επιλογή του είναι θεμιτή και αποδεκτή, εφόσον εξουσιοδοτήθηκε προς αυτό από το ίδιο το Σύνταγμα. Φυσικά, μία τέτοια ερμηνεία δεν θα μπορούσε να γίνει αποδεκτή. Αντίθετα, το αληθές νόημα της διάταξης είναι ότι ο κοινός εκλογικός νομοθέτης ψηφίζει το εκλογικό σύστημα πάντα όμως υπό τους περιορισμούς που του θέτει το Σύνταγμα και ειδικότερα τηρώντας ιδίως τις βασικές συνταγματικές εκλογικές αρχές (αρχή της ισότητας της ψήφου, αρχή της καθολικότητας της ψήφου, αρχή της άμεσης ψηφοφορίας, αρχή της υποχρεωτικότητας της ψήφου) καθώς και τις θεμελιώδεις συνταγματικές αρχές (δημοκρατική αρχή, αντιπροσωπευτική αρχή, κοινοβουλευτική αρχή, αρχή του πολυκομματισμού)⁵. Ένας εκλογικός νόμος που ρυθμίζει το εκλογικό σύστημα με τέτοιο τρόπο ώστε να θίγεται μία ή περισσότερες από τις ανωτέρω συνταγματικές αρχές, εφόσον αχθεί προς κρίση ενώπιον του ΑΕΔ, θα πρέπει κατ' αρχήν να κριθεί ως αντισυνταγματικός.

Ενώ η συνταγματικότητα των αναλογικών συστημάτων δεν αμφισβητείται, αλλά μάλλον θεωρούνται τα ιδανικά από άποψη συνταγματικότητας, οι διάφορες επινοήσεις του νομοθέτη στην περίπτωση των μικτών εκλογικών συστημάτων έχουν αποτελέσει θέμα συζήτησης και ελέγχου συνταγματικότητας. Πρόκειται συνήθως για διατάξεις, οι οποίες προβλέπουν διάφορες «τεχνικές» πλειοψηφικού χαρακτήρα, όπως το ελάχιστο κατώφλι (δηλαδή ένα ελάχιστο όριο ψήφων για την συμμετοχή ενός συνδυασμού στην κατανομή των εδρών), το πριμ της πλειοψηφίας (δηλαδή την χορήγηση ενός αριθμού εδρών, συνήθως μεταξύ 40-50, στον συνδυασμό που ήρθε πρώτος σε όλη την επικράτεια), άνευ άλλων προϋποθέσεων, ενώ αντικείμενο συζήτησης και ελέγχου έχουν αποτελέσει και διάφορες άλλες ρυθμίσεις επεμβατικές στην κατανομή των εδρών, όπως το σύστημα εξομάλυνσης (το οποίο προκειμένου να εξασφαλίσει μια συγκεκριμένη αναλογία ψήφων και εδρών σε κάθε κόμμα αφαιρεί και μεταφέρει έδρες από άλλο συνδυασμό) και η διάκριση μεταξύ αυτοτελών κομμάτων και συνασπισμών ως κριτήριο για τη συμμετοχή σε επόμενη κατανομή εδρών. Όσες φορές μέχρι σήμερα τέθηκε το ζήτημα της αντισυνταγματικότητας τέτοιων ρυθμίσεων εκλογικών νόμων ενώπιον του ΑΕΔ, το ΑΕΔ μάλλον απέφυγε να κάνει έναν εις βάθος έλεγχο δυσκολευόμενο ίσως να κηρύξει την αντισυνταγματικότητα διάταξης εκλογικού νόμου που θα οδηγούσε στο άβολο αποτέλεσμα της ακύρωσης των αποτελεσμάτων των βουλευτικών εκλογών⁶.

Στην παρούσα εργασία, με έμφαση στην Ελλάδα, θα προσπαθήσουμε να κάνουμε αυτόν τον έλεγχο συμβατότητας των ρυθμίσεων που εισάγουν τα μικτά εκλογικά συστήματα με όλες τις επηρεαζόμενες από αυτά θεμελιώδεις συνταγματικές επιταγές και χωρίς τον φόβο ότι οποιοδήποτε αποτέλεσμα μπορεί να ανατρέψει μία ήδη δημιουργηθείσα, και με μεγάλο κόστος αναστρέψιμη, κατάσταση. Αρχικά, θα παρουσιάσουμε συνοπτικά τα είδη των εκλογικών συστημάτων σύμφωνα με τη γνωστή διάκριση σε πλειοψηφικά, αναλογικά και μικτά, παραθέτοντας τα βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα καθώς και τα μειονεκτήματα και πλεονεκτήματα του καθενός (Α), ενώ, εστιάζοντας το ενδιαφέρον μας στα μικτά εκλογικά συστήματα αποκλειστικά, θα δούμε ειδικότερα κάποια εκλογικά νομοθετήματα, τα οποία εφαρμόστηκαν στην πιο πρόσφατη ελληνική ιστορία και τα οποία θεσπίζουν ένα μικτό εκλογικό σύστημα και τις ιδιαίτερες ρυθμίσεις που αυτά

⁵ Βλ. και Γεώργιο Παπαδημητρίου, Το Σύνταγμα και το εκλογικό νομοσχέδιο, (ΤοΣ) 1/1991

⁶ Το ΑΕΔ γενικά αποφεύγει να υπεισέλθει σε αυστηρό έλεγχο, ωστόσο υπάρχουν περιπτώσεις που έχει ακυρώσει εκλογή βουλευτή λόγω αντισυνταγματικότητας διάταξης του εκλογικού νόμου, όπως στην περίπτωση της ΑΕΔ 36/1990, η οποία έκρινε διάταξη του εκλογικού νόμου αντίθετη στην συνταγματική αρχή της ισότητας της ψήφου και ακύρωσε την ανακήρυξη βουλευτή του «ΠΑ.ΣΟ.Κ» στην περιφέρεια Κέρκυρας και παραχώρησε την έδρα στη «Ν.Δ.». Περισσότερα για την πρακτική του ΑΕΔ βλ. Χαράλαμπος Ανθόπουλος, Εκλογικά Συστήματα και Συνταγματικές Δεσμεύσεις, σελ. 128-141

υιοθέτησαν, όπως το ελάχιστο κατώφλι για τη συμμετοχή στην κατανομή των εδρών, το πριμ της πλειοψηφίας κ.α. (B). Έπειτα, περνώντας σε συνταγματικό επίπεδο, θα εξετάσουμε συνοπτικά εκείνες τις συνταγματικές αρχές, οι οποίες θα πρέπει να λαμβάνονται υπ' όψη από τον εκλογικό νομοθέτη όταν διαμορφώνει και ψηφίζει τον εκλογικό νόμο και συγκεκριμένα έναν εκλογικό νόμο που καθιερώνει ένα μικτό εκλογικό σύστημα και πως δεσμεύεται από αυτές. Ειδικότερα, η αναφορά θα γίνει σε εκείνες τις συνταγματικές παραμέτρους, οι οποίες φαίνεται, κατ' αρχήν, να καθιστούν αντισυνταγματικές τις επιμέρους ρυθμίσεις και εμπνεύσεις των μικτών εκλογικών συστημάτων (Γ). Τέλος, έχοντας στο νου μας, αφενός, τις υπό εξέταση ρυθμίσεις των εκλογικών νόμων που εισάγουν μικτά εκλογικά συστήματα και αφετέρου, το περιεχόμενο των κρίσιμων συνταγματικών παραμέτρων που δυνητικά περιορίζονται από τις πρώτες, θα προσπαθήσουμε να διαπιστώσουμε ποιες, τελικά, συνταγματικές αρχές θίγονται κατ' αρχήν, ανά περίπτωση και αν, τελικά, με βάση τους συνταγματικούς σκοπούς, τους οποίους επιδιώκουν να επιτύχουν, μπορούν τέτοιες ρυθμίσεις να επιβιώσουν και να συνυπάρξουν αρμονικά με τις επιταγές του Συντάγματος (Δ).

A. Είδη εκλογικών συστημάτων

Εκλογικό σύστημα, υπό τη στενότερη έννοια του όρου, είναι η μαθηματική μέθοδος εκείνη με την οποία κατανέμονται οι βουλευτικές έδρες στους διάφορους συνδυασμούς (πλειοψηφική μέθοδος, αναλογική μέθοδος, ημιπλειοψηφική ή ημιαναλογική μέθοδος). Υπό την στενή έννοια, είναι εκείνος ο μηχανισμός με τον οποίο οι ψήφοι μετασχηματίζονται σε ψήφους και περιλαμβάνει πρώτον, τη μαθηματική μέθοδο μετασχηματισμού των ψήφων σε έδρες, δεύτερον, τον τρόπο με τον οποίο αναδεικνύονται οι εκλεγμένοι βουλευτές (με σταυρό προτίμησης ή χωρίς, δηλαδή αν θα εφαρμοστεί σύστημα δεσμευμένων, ελεύθερων ή ημιδεσμευμένων συνδυασμών) και τρίτον, τον προσδιορισμό (αριθμός, μέγεθος) των εκλογικών περιφερειών. Υπό ευρεία έννοια, το εκλογικό σύστημα γίνεται νοητό ως η εν γένει εκλογική νομοθεσία, η οποία περιλαμβάνει όλα τα αντικείμενα⁷. Τα εκλογικά συστήματα κινούνται γύρω από τρεις μορφές: πλειοψηφικά, αναλογικά και μικτά και από εκεί και πέρα απαντώνται διάφορες παραλλαγές αυτών⁸.

1. Πλειοψηφικό εκλογικό σύστημα

1.1. Γενικά περί πλειοψηφικών εκλογικών συστημάτων

Το πλειοψηφικό σύστημα είναι το αρχαιότερο και το πιο απλό σύστημα ανάδειξης εκλεγμένων αντιπροσώπων. Στηρίζεται έντονα στην πλειοψηφική αρχή και στην επιβολή της βούλησης της πλειοψηφίας. Διακρίνεται περαιτέρω στο σύστημα της σχετικής πλειοψηφίας (με έναν γύρο) και στο σύστημα της απόλυτης πλειοψηφίας (με δύο γύρους). Στο σύστημα της σχετικής πλειοψηφίας εκλέγεται εκείνος ο οποίος θα συγκεντρώσει τις περισσότερες ψήφους, “the first past the post”, ανεξάρτητα από τον αριθμό των ψήφων που συγκέντρωσε και ανεξάρτητα από τη διαφορά με τον δεύτερο σε ποσοστό ψήφων. Από την άλλη, στο σύστημα της απόλυτης πλειοψηφίας εκλέγεται εκείνος ο υποψήφιος, ο οποίος θα συγκεντρώσει την απόλυτη πλειοψηφία, δηλαδή όποιος συγκεντρώσει τουλάχιστον το μισό του συνόλου των ψήφων συν μία. Αν κανένας υποψήφιος δεν καταφέρει να συγκεντρώσει το συγκεκριμένο ποσοστό στον πρώτο γύρο, τότε ακολουθεί ο δεύτερος γύρος, η ψηφοφορία επαναλαμβάνεται και εκλέγεται εκείνος ο υποψήφιος, ο οποίος θα συγκεντρώσει την σχετική πλειοψηφία.

⁷ Για τη διάκριση βλ. Χαράλαμπος Ανθόπουλος, *Εκλογικά Συντάγματα και Συνταγματικές Δεσμεύσεις*, σελ. 52-53

⁸ Για περισσότερες λεπτομέρειες και αναλυτικότερη παρουσίαση των διάφορων εκλογικών συστημάτων, βλ. Andrew Heywood, *Politics*, σελ. 218-244

1.2. Το πλειοψηφικό εκλογικό σύστημα με ένα απλοποιημένο παράδειγμα

Έστω ότι όλη η επικράτεια συνιστά μία μονοεδρική περιφέρεια και ότι υπάρχουν τέσσερις υποψήφιοι συνδυασμοί, Α, Β, Γ, Δ. Αν σε ένα σύνολο 1.000.000 έγκυρων ψήφων ο συνδυασμός Α καταφέρνει να συγκεντρώσει στον πρώτο γύρο 500.001 ψήφους, τότε αυτός κερδίζει το σύνολο των εδρών έχοντας την απόλυτη πλειοψηφία. Ταυτόχρονα όμως δεν λαμβάνονται υπ' όψη, και κατ' αποτέλεσμα «αχρηστεύονται», οι υπόλοιπες 499.999 ψήφοι. Καταλήγουμε δηλαδή σε μία κυβέρνηση, την οποία δεν επιθυμεί σχεδόν ο ίδιος αριθμός εκλογέων με εκείνους που την επέλεξαν. Μάλιστα, η διαφορά είναι μόλις δύο ψήφοι, διαφορά, η οποία μπορεί να ανατραπεί πάρα πολύ εύκολα. Το πρόβλημα του εν λόγω εκλογικού συστήματος φαίνεται ακόμα εντονότερα στην περίπτωση που κανένας συνδυασμός δεν καταφέρνει να συσπειρώσει τόσο μεγάλο αριθμό ψηφοφόρων και οι ψήφοι διανέμονται μεταξύ των κομμάτων σε σχετικά παρόμοια ποσοστά. Στην περίπτωση αυτή μπορεί τελικά να οδηγηθούμε σε μία κυβέρνηση, η οποία θα εκφράζει μία μειοψηφία. Έστω, και πάλι σε ένα απλοποιημένο παράδειγμα, ότι υπάρχουν τέσσερις συνδυασμοί, Α, Β, Γ, Δ και 1.000.000 έγκυρες ψήφοι, οι οποίες έχουν κατανεμηθεί ως εξής: 350.000 έχει συγκεντρώσει ο συνδυασμός Α, 300.000 ο συνδυασμός Β, 200.000 ο συνδυασμός Γ και 150.000 ο συνδυασμός Δ. Στην περίπτωση αυτή εκλέγεται ο συνδυασμός Α, ο οποίος έχει συγκεντρώσει την σχετική πλειοψηφία. Ωστόσο, το άθροισμα των ψήφων των συνδυασμών Β, Γ και Δ υπερβαίνει κατά πολύ το άθροισμα των ψήφων του συνδυασμού Α (650.000 έναντι 350.000), πράγμα το οποίο σημαίνει ότι αφενός έχουμε μία κυβέρνηση που εκφράζει τη μειοψηφία του εκλογικού σώματος και, αφετέρου, ότι έχουμε οδηγηθεί στην αχρήστευση ενός μεγάλου και καθόλου αμελητέου αριθμού ψήφων.

Μία άλλη, αξιοσημείωτη, επίπτωση του πλειοψηφικού συστήματος είναι ότι οδηγεί τους ψηφοφόρους ενίοτε στο να ψηφίζουν «τιμωρητικά», με ένα αντίστροφο σκεπτικό. Ένας ψηφοφόρος, ο οποίος για παράδειγμα, αφενός βρίσκεται ιδεολογικά εγγύτερα στον συνδυασμό Δ, αλλά γνωρίζει ότι αυτός δεν πρόκειται να συγκεντρώσει την απαιτούμενη πλειοψηφία, και αφετέρου δεν επιθυμεί την ενίσχυση του συνδυασμού Α μπορεί να αποφασίσει να ψηφίσει τον συνδυασμό Β προκειμένου να αποδυναμώσει τον πρώτο. Δηλαδή δεν θα ψηφίσει με το σκεπτικό του ποιος συνδυασμός τον εκφράζει αλλά με το σκεπτικό του ποιον συνδυασμό θέλει να αποδυναμώσει. Το φαινόμενο αυτό μπορεί να γίνει ακόμα εντονότερο στη φάση της επιλογής με σχετική πλειοψηφία μεταξύ των δύο επικρατούντων συνδυασμών. Συνεπώς, το σύστημα αυτό, αφενός ενισχύει αυτήν την «αντίστροφη» λογική, η οποία μπορούμε να πούμε ότι δεν συνιστά και τον ιδανικό τρόπο επιλογής και έκφρασης της λαϊκής βούλησης, αφετέρου δυσκολεύει την είσοδο νέων κομμάτων στον πολιτικό βίο, δυσχεραίνοντας στο βαθμό του αδύνατου την εναλλαγή των πολιτικών δυνάμεων, στοιχείο καθ' όλα σημαντικό σε μία δημοκρατική κοινωνία.

1.3. Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα πλειοψηφικών εκλογικών συστημάτων

Ως πλεονέκτημα των πλειοψηφικών εκλογικών συστημάτων προτάσσεται κυρίως η ικανότητά τους να οδηγούν στον σχηματισμό κυβερνήσεων ισχυρών, αποτελεσματικών και σταθερών, αφού οι κυβερνήσεις που προκύπτουν είναι μονοκομματικές και μπορούν να ελέγχουν την πλειοψηφία του κοινοβουλίου. Από την άλλη, ενώ φαίνεται να υπάρχει ένα βασικό πλεονέκτημα συνδεδεμένο με τα πλειοψηφικά εκλογικά συστήματα, τα μειονεκτήματα, τα οποία συνδέονται με αυτά είναι μάλλον αρκετά περισσότερα. Μεταξύ των τελευταίων προτάσσεται κυρίως το γεγονός ότι οδηγούν σε «αχρήστευση» πάρα πολλών ψήφων, σε υπονόμηση του κοινοβουλευτισμού και σε μη υπόλογες κυβερνήσεις καθώς και σε υπονόμηση της νομιμοποίησης αφού οδηγούν στον σχηματισμό κυβέρνησης, η οποία έχει υποστήριξη της μειοψηφίας. Πράγματι, όπως ήδη είδαμε και στο ανωτέρω παράδειγμα, με το σύστημα αυτό ένας πολύ μεγάλος αριθμός ψήφων (499.999 στο πρώτο παράδειγμα και 650.000 στο δεύτερο) «αχρηστεύεται», καθώς δεν αξιοποιείται εντός

κοινοβουλίου, ενώ μπορούμε να καταλήξουμε σε μία κοινωνία, η πλειοψηφία της οποίας δεν είναι ικανοποιημένη από το αποτέλεσμα. Με τον τρόπο αυτό υπονομεύεται η νομιμοποίηση, αφού ο κυβερνών συνδυασμός δεν νομιμοποιείται από τον λαό, παρά μόνο από ένα πολύ μικρό μέρος αυτού. Εξάλλου, η κυβέρνηση, παίρνοντας το σύνολο ή ένα πολύ μεγάλο μέρος των εδρών, δεν εξαρτάται πλέον από την εμπιστοσύνη του κοινοβουλίου, εφόσον το κοινοβούλιο απαρτίζεται ως επί το πλείστο από αυτήν, δεν είναι υπόλογη σε κανέναν, υπονομευόμενου έτσι και του κοινοβουλευτικού συστήματος.

2. Αναλογικά εκλογικά συστήματα

2.1. Γενικά περί αναλογικών εκλογικών συστημάτων και κρίσιμοι όροι

Τα αναλογικά εκλογικά συστήματα έρχονται να μετριάσουν τα μειονεκτήματα των πλειοψηφικών επιφέροντας μία αναλογικότερη και περισσότερο αντιπροσωπευτική της λαϊκής βούλησης μετατροπή των ψήφων σε έδρες. Λαμβάνουν υπ' όψη το σύνολο των ψήφων και κατανέμουν τις ψήφους με βάση τη συνολική δύναμη κάθε συνδυασμού στην επικράτεια. Ακριβώς επειδή τα αναλογικά συστήματα στοχεύουν η τελική σύνθεση του κοινοβουλίου να αντιπροσωπεύει όσο το δυνατόν πιστότερα την εκπεφρασμένη βούληση των εκλογέων κατά τη διάρκεια της ψηφοφορίας, αναπτύσσεται σε αυτά ο κρίσιμος όρος της αντιπροσωπευτικότητας. Προκειμένου να επιτευχθεί αυτή η αντιπροσωπευτική κατανομή τα αναλογικά συστήματα εισάγουν την έννοια του εκλογικού μέτρου και πάνω σε αυτό αναπτύσσονται διάφορες μέθοδοι.

2.2. Ο δείκτης αντιπροσωπευτικότητας

Η αντιπροσωπευτικότητα αξιολογείται βάσει του δείκτη αντιπροσωπευτικότητας, ο οποίος υπολογίζεται από το πηλίκο του ποσοστού των εδρών που κερδίζει ένα κόμμα σε όλη την επικράτεια, προς το ποσοστό των ψήφων που έλαβε σε όλη την επικράτεια. Όταν το πηλίκο αυτό πλησιάζει την μονάδα τότε αυτό σημαίνει ότι οι έδρες που έχει λάβει το κόμμα αντιπροσωπεύουν καλύτερα τη βούληση του εκλογικού σώματος. Από την άλλη, όσο το πηλίκο απομακρύνεται από τη μονάδα προς τα πάνω, τότε το κόμμα υπεραντιπροσωπεύεται, ενώ αν το πηλίκο απομακρύνεται από τη μονάδα προς τα κάτω, τότε το κόμμα υποαντιπροσωπεύεται στη Βουλή.

Για να γίνει αυτό καλύτερα κατανοητό μπορούμε να εξετάσουμε το ανωτέρω παράδειγμα. Τα ποσοστά ψήφων στην επικράτεια διαμορφώνονται για κάθε κόμμα ως εξής: 35% για το κόμμα Α, 30% για το κόμμα Β, 20% για το κόμμα Γ και 15% για το κόμμα Δ. Αν τώρα το σύνολο των εδρών του κοινοβουλίου είναι, έστω, 100, τότε για να έχουμε πλήρη αντιπροσωπευτικότητα κάθε συνδυασμού θα πρέπει οι έδρες που θα διανεμηθούν στους συνδυασμούς Α, Β, Γ, Δ αντίστοιχα να είναι 35, 30, 20 και 15. Πράγματι, στην περίπτωση αυτή ο δείκτης αντιπροσωπευτικότητας ισούται ακριβώς με τη μονάδα και κανένας συνδυασμός δεν υπεραντιπροσωπεύεται ή υποαντιπροσωπεύεται. Αν, από την άλλη, λόγω του εφαρμοστέου εκλογικού συστήματος η διανομή των εδρών άλλαζε και οι συνδυασμοί Α, Β, Γ, Δ λάμβαναν αντιστοίχως, 55, 35, 10 και 5 έδρες, τότε οι δείκτες αντιπροσωπευτικότητας θα διαμορφώνονταν αντιστοίχως σε 1,57, 1,16, 0,5 και 0,3 τα δύο πρώτα κόμματα θα υπεραντιπροσωπεύονταν, ενώ τα κόμματα Γ και Δ θα υποαντιπροσωπεύονταν, ενώ η σχετική υπέρ και υπό αντιπροσώπευση των κομμάτων Β και Γ είναι μάλλον ήπια. Σε ένα άλλο παράδειγμα όπου οι έδρες που θα λάμβαναν τα κόμματα Α, Β, Γ και Δ θα ήταν αντίστοιχα 70, 24, 5 και 1, οι αντίστοιχοι δείκτες αντιπροσώπευσης θα διαμορφώνονταν σε 2, 0,8, 0,25 και 0,06 και η υπέρ και υπό αντιπροσώπευση εν προκειμένω φαίνεται πως θα ήταν πιο ισχυρή, ειδικότερα στις περιπτώσεις των συνδυασμών που συγκέντρωναν τις περισσότερες και τις λιγότερες ψήφους αντίστοιχα, Α και Δ.

Το ιδανικό της ισότητας του δείκτη αντιπροσωπευτικότητας με τη μονάδα επιτυγχάνεται, όπως συμβαίνει και στην περίπτωση του υποθετικού παραδείγματος, όταν όλη η επικράτεια αποτελεί ενιαία εκλογική περιφέρεια. Όταν η επικράτεια διαιρείται σε πολλές περιφέρειες είναι

δύσκολη η απόσπαση εδρών από τα κόμματα που έχουν την υποστήριξη της μειοψηφίας. Αν για παράδειγμα όλη η χώρα χωριζόταν σε μονοεδρικές περιφέρειες τότε για να καταφέρει ο συνδυασμός Δ να αποσπάσει έστω και μία έδρα θα έπρεπε να είχε πολύ ισχυρή παρουσία σε συγκεκριμένη περιφέρεια.

2.3. Εκλογικό μέτρο

Γνωρίζοντας το σύνολο των έγκυρων ψήφων, των ψήφων που συγκέντρωσε το κάθε κόμμα και τις συνολικές έδρες προς διάθεση, μπορούμε, χρησιμοποιώντας την έννοια του εκλογικού μέτρου, να υπολογίσουμε τον αριθμό των εδρών που θα διανεμηθούν σε κάθε κόμμα. Έτσι, κατ' αρχάς υπολογίζουμε το εθνικό εκλογικό μέτρο διαιρώντας το σύνολο των έγκυρων ψήφων προς τον συνολικό αριθμό εδρών. Με βάση τα δεδομένα του υποθετικού μας παραδείγματος, το εθνικό εκλογικό μέτρο θα ήταν ίσο με 10.000⁹. Σε ένα δεύτερο στάδιο, διαιρούμε το σύνολο των ψήφων που συγκέντρωσε κάθε συνδυασμός προς το εκλογικό μέτρο και το αποτέλεσμα μας δίνει τον αριθμό των εδρών που θα λάβει το κάθε κόμμα. Στο παράδειγμά μας, το κόμμα Α έχοντας συγκεντρώσει 350.000 ψήφους θα λάβει 35 έδρες¹⁰ (το Β 30, το Γ 20 και το Δ 15, που αντιστοιχούν και σε ένα δείκτη αντιπροσωπευτικότητας που ισούται ακριβώς με τη μονάδα¹¹). Ωστόσο, οι αριθμοί αυτοί είναι υποθετικοί απλοποιημένοι και στρογγυλοποιημένοι προς διευκόλυνση κατανόησης, πράγμα το οποίο δεν συναντάται στον πραγματικό κόσμο. Αν τροποποιήσουμε ελάχιστα το παράδειγμά μας και υποθέσουμε ότι το σύνολο των έγκυρων ψήφων ήταν 895.350 και οι ψήφοι που έλαβε το κόμμα Α ήταν 349.763 τότε το εθνικό εκλογικό μέτρο θα ισούταν με 8.953,5¹² και οι έδρες που θα αντιστοιχούσαν στο κόμμα Α θα ήταν 39,06, δηλαδή 39¹³. Με τον ίδιο τρόπο, οι έδρες που θα έπαιρναν οι συνδυασμοί Β, Γ και Δ θα ήταν αντίστοιχα 28, 22 και 19. Εφόσον με τον τρόπο αυτό, οι έδρες των κομμάτων, σε πραγματικές συνθήκες, υπολογίζονται σε μη ακέραιους αριθμούς, ακολουθεί η απαραίτητη στρογγυλοποίηση προς τα κάτω και τελικά απομένουν κάποιες αδιάθετες έδρες και αχρησιμοποίητα υπόλοιπα ψήφων. Εν προκειμένω, φαίνεται να παραμένουν αδιάθετες 2 έδρες, οι οποίες θα πρέπει να κατανεμηθούν σε μία δεύτερη κατανομή ψήφων.

Εκτός από το εθνικό εκλογικό μέτρο, η αντιστοίχιση των ψήφων σε έδρες μπορεί να γίνει και με βάση το σταθερό εκλογικό μέτρο. Στην περίπτωση αυτή, οι μεταβλητές που είναι εκ των προτέρων γνωστές είναι αυτές του εκλογικού μέτρου, το οποίο καθορίζεται από τον νομοθέτη, και των έγκυρων ψήφων. Γνωρίζοντας τις δύο αυτές μεταβλητές υπολογίζουμε τον αριθμό των εδρών που θα λάβει κάθε συνδυασμός και τελικά, τον συνολικό αριθμό των εδρών της βουλής.

Όπως είδαμε, με τον τρόπο αυτό κατανομής των εδρών τελικά δημιουργούνται κάποιες αδιάθετες έδρες και κάποια αντίστοιχα αχρησιμοποίητα υπόλοιπα ψήφων. Για να διανεμηθούν και αυτά, ακολουθεί μία δεύτερη ή και τρίτη κατανομή. Αυτό που γίνεται είναι να διατεθούν και πάλι με τον ίδιο τρόπο υπολογισμού οι αδιάθετες ψήφοι, είτε αφού δημιουργηθούν μείζονες, δευτεροβάθμιες περιφέρειες, είτε στο επίπεδο της ίδιας περιφέρειας. Τα υπόλοιπα διανέμονται είτε με τη μέθοδο του μεγαλύτερου υπολοίπου, είτε με τη μέθοδο του μεγαλύτερου μέσου όρου. Σύμφωνα με την πρώτη, οι αδιάθετες έδρες παραχωρούνται ανά μία, στους συνδυασμούς που εμφανίζουν τα μεγαλύτερα αδιάθετα ψήφων, ενώ με τη μέθοδο του μεγαλύτερου μέσου όρου, οι αδιάθετες έδρες παραχωρούνται κατά προτεραιότητα στο κόμμα με τον μεγαλύτερο μέσο όρο ψήφων ανά έδρα, δηλαδή ευνοούνται τα ισχυρότερα κόμματα.

⁹ Εκλογικό μέτρο = 1.000.000 ψήφοι / 100 έδρες = 10.000

¹⁰ Έδρες συνδυασμού Α = 350.000 ψήφοι / 10.000 (εκλογικό μέτρο) = 35

¹¹ Δείκτης αντιπροσωπευτικότητας συνδυασμού Α = 35 (ποσοστό ψήφων) / 35 (σύνολο εδρών) = 1

¹² Εκλογικό μέτρο = 895.350 ψήφοι / 100 έδρες = 8.953,5

¹³ Έδρες συνδυασμού Α = 349.763 ψήφοι / 8.953,5 (εκλογικό μέτρο) = 39,06

Για το μετριασμό του υπολοίπου των αδιάθετων εδρών και για την καλύτερη κατανομή αυτών έχουν αναπτυχθεί διάφορα συστήματα υπολογισμού του εκλογικού μέτρου και κατανομής των ψήφων, όπως το σύστημα Hagenbach-Bischoff, το σύστημα d' Hondt, το σύστημα Sainte-Laguë κ.α., τα οποία δεν κρίνεται απαραίτητο να εξετασθούν περαιτέρω για τις ανάγκες της παρούσας¹⁴.

2.4. Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα των αναλογικών εκλογικών συστημάτων

Το βασικότερο πλεονέκτημα των αναλογικών εκλογικών συστημάτων είναι ότι αντικατοπτρίζουν εντός του κοινοβουλίου καλύτερα το ποσοστό των ψήφων που έλαβε ο κάθε συνδυασμός στις εκλογές δημιουργώντας ικανοποιητικότερα επίπεδα αντιπροσωπευτικότητας. Λαμβάνονται υπ' όψη όλες οι επιλογές του εκλογικού σώματος, συνεπώς αποδίδεται μεγαλύτερος σεβασμός στη λαϊκή βούληση, κάτι που είναι και το δέον εντός μίας κοινωνίας όπου κυρίαρχος είναι ο λαός. Επιπλέον, στα αναλογικά συστήματα εισακούονται και οι μειοψηφικές φωνές χωρίς να είναι καταδικασμένες στην εσαεί αφάνεια. Αυτό μπορεί να συμβάλλει και στη δημιουργία και εμφάνιση περισσότερων συνδυασμών και στην ύπαρξη πολυφωνίας και ποικιλίας. Εξάλλου, η ύπαρξη αντιπολίτευσης ασκώσας πίεση στην κυβέρνηση, και περισσότερων ρευμάτων εντός κοινοβουλίου συμβάλλει και στην ύπαρξη μεγαλύτερου ελέγχου στο έργο της δεύτερης. Το βασικό μειονέκτημα των αναλογικών εκλογικών συστημάτων συνίσταται στο ότι ακριβώς επειδή οι ψήφοι διανέμονται σε περισσότερα κόμματα, τα οποία και καταφέρνουν να εισέλθουν στην βουλή, αυτό μπορεί να οδηγήσει στον καταθρυμματισμό των πολιτικών δυνάμεων, στην αδυναμία σχηματισμού αυτοδύναμων κυβερνήσεων και σε βουλή με μικρή συνοχή και κατ' επέκταση με μεγάλη αστάθεια.

3. Μικτά εκλογικά συστήματα

3.1. Γενικά περί μικτών εκλογικών συστημάτων

Τα μικτά εκλογικά συστήματα είναι συστήματα τα οποία, συνδυάζοντας στοιχεία τόσο από τα πλειοψηφικά όσο και από τα αναλογικά, έχουν σκοπό να μετριάσουν τα μειονεκτήματα και να επωφεληθούν από τα πλεονεκτήματα καθενός εξ αυτών. Τα μικτά, κρατώντας ένα βασικό πλειοψηφικό ή αναλογικό άξονα, μπορούν να είναι είτε πλειοψηφικά με αναλογική διόρθωση είτε αναλογικά με πλειοψηφική διόρθωση. Ακριβώς επειδή αποτελούν συνδυασμό των δύο προηγούμενων δεν έχουν μία συγκεκριμένη μορφή, αλλά διαφοροποιούνται ποικίλως, ανάλογα με τις επινοήσεις του εκάστοτε εκλογικού νομοθέτη.

Τα μικτά εκλογικά συστήματα εφαρμόζονται εδώ και πολλά χρόνια στον ελλαδικό χώρο, όπως για παράδειγμα το τριφασικό του 1956 μέχρι και το εκλογικό σύστημα του τελευταίου εκλογικού νόμου, 4654/2020. Ορισμένες από τις επινοήσεις του Έλληνα εκλογικού νομοθέτη που καθιερώνουν μικτά εκλογικά συστήματα, τις τελευταίες δεκαετίες, παραθέτονται αναλυτικότερα κατωτέρω.

3.2. Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα των μικτών εκλογικών συστημάτων

Η αξιολόγηση των μικτών εκλογικών συστημάτων, ακριβώς επειδή αυτά διαφέρουν αρκετά μεταξύ τους, είναι ακριβέστερη όταν γίνεται ad hoc. Για παράδειγμα, τα μειονεκτήματα και τα πλεονεκτήματα ενός κατά βάση πλειοψηφικού, με αναλογική διόρθωση, μικτού εκλογικού συστήματος, όπως το τριφασικό διαφέρουν κατά πολύ από τα αντίστοιχα ενός κατά βάση αναλογικού εκλογικού συστήματος με πλειοψηφική διόρθωση. Το κρίσιμο εν προκειμένω, το οποίο είναι και το αντικείμενο της παρούσας εργασίας, είναι κατά πόσο αυτές οι ρυθμίσεις που εισάγουν τα μικτά εκλογικά συστήματα συμβαδίζουν με τις συνταγματικές επιταγές.

¹⁴ Για λεπτομέρειες των συστημάτων αυτών: Αντώνης Παντελής, ο.π., σελ. 129-133

B. Μικτά εκλογικά συστήματα

1. Οι ιδιαίτερες επινοήσεις του Έλληνα εκλογικού νομοθέτη

Ο Έλληνας εκλογικός νομοθέτης έχει υπάρξει ακούραστος τα τελευταία χρόνια ψηφίζοντας συνεχώς νέους εκλογικούς νόμους. Κάθε κυβέρνηση επιδιώκοντας να εξασφαλίσει τη θέση της στις επόμενες εκλογές προσπαθούσε να διαμορφώσει ένα αποτέλεσμα ευνοϊκό για εκείνη χρησιμοποιώντας ως μέσο το εκλογικό σύστημα. Αυτές οι μεθοδεύσεις, που φυσικά απαντώνται και σε άλλες χώρες δεν έχουν βέβαια πάντοτε το προσδοκώμενο αποτέλεσμα. Προς τον σκοπό του μετριασμού του φαινομένου αυτού, το 2001 αναθεωρήθηκε το άρθρο 54 του Συντάγματος προβλέποντας ότι ο εκλογικός νόμος θα ισχύει από τις μεθεπόμενες εκλογές, εκτός και αν έχει ψηφιστεί από μία αυξημένη πλειοψηφία των δύο τρίτων του όλου αριθμού των βουλευτών.

Κατωτέρω θα εκτεθούν ορισμένα από τα εκλογικά συστήματα και τις επινοήσεις του Έλληνα εκλογικού νομοθέτη, που ίσχυσαν τα τελευταία χρόνια με ιδιαίτερη έμφαση στις ρυθμίσεις εκείνες οι οποίες αποτέλεσαν και αντικείμενο συζήτησης ως προς την συνταγματικότητά τους.

1.1. Το τριφασικό εκλογικό σύστημα του ν. 3457/1955

Το εκλογικό σύστημα, το οποίο εισήγαγε ο ν. 3457/1955 εφαρμόστηκε στις εκλογές του 1956. Διέκρινε μεταξύ επιτυχόντα και επιλαχόντα συνδυασμού, όπου ως επιτυχών θεωρούνταν εκείνος ο συνδυασμός που θα κέρδιζε την σχετική πλειοψηφία, δηλαδή τις περισσότερες έγκυρες ψήφους, ενώ ως επιλαχών θεωρούνταν εκείνος ο οποίος ερχόταν δεύτερος σε ψήφους. Προϋπόθεση για την παραχώρηση εδρών στον επιλαχόντα συνδυασμό ήταν η συγκέντρωση ενός ελάχιστου ποσοστού. Στο σημείο αυτό, ο νόμος εισήγαγε μία διάκριση μεταξύ κομμάτων και συνασπισμού κομμάτων. Εάν ο συνδυασμός ήταν κόμμα, για να συμμετάσχει στην κατανομή ψήφων χρειαζόταν ένα ποσοστό 15%, ενώ εάν ήταν συνασπισμός κομμάτων, χρειαζόταν ένα ποσοστό ύψους 25%. Το εκλογικό σύστημα αυτό έμεινε γνωστό με την ονομασία «τριφασικό» επειδή συνδυάζοντας το πλειοψηφικό και το αναλογικό κατένειμε τις έδρες με τρεις διαφορετικούς τρόπους:

(α) Στις περιφέρειες με μία έως τρεις έδρες η κατανομή γινόταν με βάση ένα αμιγώς πλειοψηφικό σύστημα. Σε αυτές ο πρώτος συνδυασμός καταλάμβανε πλειοψηφικά όλες τις έδρες.

(β) Στις περιφέρειες με τέσσερις έως δέκα έδρες η κατανομή γινόταν με βάση ένα πλειοψηφικό σύστημα με περιορισμένη εκπροσώπηση της μειοψηφίας. Ειδικότερα, στις περιφέρειες με τέσσερις, πέντε και έξι έδρες, ο δεύτερος σε αριθμό ψήφων συνδυασμός λάμβανε από μία έδρα και ο πρώτος τις υπόλοιπες, στις περιφέρειες με επτά, οκτώ και εννέα έδρες, ο δεύτερος συνδυασμός λάμβανε δύο έδρες και ο πρώτος τις υπόλοιπες και στις περιφέρειες με δέκα έδρες, ο δεύτερος συνδυασμός λάμβανε τρεις έδρες και ο πρώτος τις υπόλοιπες.

(γ) Στις περιφέρειες με περισσότερες από δέκα έδρες η κατανομή γινόταν με βάση ένα σχετικώς αναλογικό σύστημα. Ο επιλαχών συνδυασμός λάμβανε τόσες έδρες όσες αντιστοιχούσαν στην εκλογική του δύναμη, εφόσον πληρούσε την προϋπόθεση του ελάχιστου ποσοστού, αλλιώς οι έδρες περιέρχονταν στον επιτυχόντα. Οι έδρες περιέρχονταν στον επιτυχόντα και όταν, ενώ ο επιλαχών είχε συγκεντρώσει το ελάχιστο ποσοστό δεν είχε επαρκείς υποψηφίους για να καλύψει τις έδρες αυτές.

1.2. Ν. 3822/1958

Με τον νόμο αυτό εισήχθη ένα εκλογικό σύστημα ενισχυμένης αναλογικής. Η κατανομή των ψήφων γινόταν σε ένα πρώτο στάδιο με τον υπολογισμό του εθνικού εκλογικού μέτρου ως το πηλίκο του συνόλου των εγκύρων ψήφων προς το σύνολο των εδρών και την παραχώρηση σε κάθε συνδυασμό τόσων εδρών, όπως αυτές προκύπτουν από το πηλίκο του συνόλου των εγκύρων ψήφων που συγκέντρωσε ο συνδυασμός αυτός προς το εκλογικό μέτρο. Στη συνέχεια, για την κατανομή των υπόλοιπων αδιάθετων εδρών, η επικράτεια χωρίζεται σε εννέα μείζονες, δευτεροβάθμιες περιφέρειες. Για τη συμμετοχή στην δεύτερη κατανομή εδρών, ο νόμος

προέβλεπε ένα ελάχιστο αριθμό ψήφων: το 25% τουλάχιστον, του συνολικού αριθμού ψήφων θα έπρεπε να έχουν συγκεντρώσει τα κόμματα, το 35% τουλάχιστον, οι συνασπισμοί δύο κομμάτων και το 40% τουλάχιστον, οι συνασπισμοί περισσότερων κομμάτων.

1.3. Εκλογικός νόμος 1907/1990 (νόμος Κούβελα)

Ο συγκεκριμένος εκλογικός νόμος είναι ο μακροβιότερος από όσους έχουν ισχύσει στον ελλαδικό χώρο, σε μία χώρα που αποτελεί μάλιστα παράδειγμα προς αποφυγή, μαζί με την Γαλλία, λόγω της εύκολα μεταβαλλόμενης εκλογικής της νομοθεσίας¹⁵. Πράγματι, ο συγκεκριμένος εκλογικός νόμος έχει εφαρμοστεί σε όλες τις εκλογικές αναμετρήσεις από το 1990 μέχρι και το 2004 επιφέροντας μία σχετική σταθερότητα στην εκλογική νομοθεσία. Οι καινοτομίες που εισήγαγε έγιναν αντικείμενο μελέτης και σχολιασμού στους κόλπους των συνταγματολόγων ενώ κάποιες εξ αυτών συνέχισαν να εφαρμόζονται και από μεταγενέστερα εκλογικά νομοθετήματα. Κάποιες εμπνέονται από ήδη παλαιότερους εκλογικούς νόμους, ενώ κάποιες συνιστούν καινοτομία του ν. 1907/1990.

1.3.1. Διάκριση μεταξύ αυτοτελών κομμάτων και πολιτικών σχηματισμών

Σύμφωνα με το άρθρο 1, «Οι αδιάθετες έδρες της προηγούμενης παραγράφου σε κάθε ελάσσονα περιφέρεια περιέρχονται στο αυτοτελές κόμμα που προηγείται των λοιπών αυτοτελών κομμάτων στην εκλογική αυτήν περιφέρεια και σ' ολόκληρη την επικράτεια. Για την εφαρμογή των διατάξεων αυτών και προς αποφυγή περιγραφής τους, το Α' Τμήμα του Αρείου Πάγου συνέρχεται αυτεπαγγέλτως, σε συμβούλιο, μόλις ανακηρυχθούν οι συνδυασμοί απ' αυτό και αποφαινεται αμετάκλητα, ποια κόμματα είναι στην πραγματικότητα αυτοτελή και ποια εμφανίζονται ως αυτοτελή, στην πραγματικότητα όμως είναι καλυμμένοι συνασπισμοί συνεργαζόμενων κομμάτων ή σχυγλωνεύσεις κομμάτων που εξομοιώνονται με αυτούς. Το Α' Τμήμα του Αρείου Πάγου αποφαινεται κατά ελεύθερη κρίση...» και «Οι έδρες που τυχόν απομένουν αδιάθετες και ύστερα από την τρίτη κατανομή, προσκυρώνονται μόνο στο αυτοτελές κόμμα που προηγήθηκε των λοιπών αυτοτελών κομμάτων σε όλη την επικράτεια».

Η διάκριση μεταξύ αυτοτελών κομμάτων και συνασπισμών συνεργαζόμενων κομμάτων για την ενίσχυση του πρώτου οδηγεί στο ενδεχόμενο, ενώ κάποιος σχηματισμός πλειοψηφεί σχετικά σε ποσοστό ψήφων, άλλος τελικά να πλειοψηφεί σε αριθμό εδρών. Σε αντίθεση με τα συστήματα ενισχυμένης αναλογικής, όπου ενισχύουν τον συνδυασμό που πλειοψηφεί σε ποσοστό ψήφων, ώστε να αποκτήσει την απόλυτη πλειοψηφία, με την εν λόγω ρύθμιση τελικά μπορεί να συμβεί το αντίθετο και η μειοψηφία να μετατραπεί σε πλειοψηφία. Η παρούσα ρύθμιση δεν χρησιμοποιεί αριθμητικά κριτήρια, αλλά ποιοτικά. Ο χαρακτηρισμός των κομμάτων ως αυτοτελών ή ως συνασπισμών είναι νομικός και βασίζεται μάλλον στην ιδεολογία, ενώ αρμόδιος για τον χαρακτηρισμό ορίζεται ο Άρειος Πάγος.

1.3.2. Ελάχιστο κατώφλι

«Κόμμα ή συνασπισμός κομμάτων ή ανεξάρτητος συνδυασμός ή μεμονωμένος υποψήφιος που δεν συγκέντρωσε ποσοστό εγκύρων ψηφοδελτίων τουλάχιστον ίσο με το τρία τοις εκατό (3%) του συνόλου των εγκύρων ψηφοδελτίων που έλαβαν σε ολόκληρη την επικράτεια τα κόμματα, οι συνασπισμοί, οι ανεξάρτητοι συνδυασμοί και οι μεμονωμένοι υποψήφιοι, δεν δικαιούται βουλευτική έδρα σε καμία εκλογική περιφέρεια από οποιαδήποτε κατανομή ούτε από την κατά το επόμενο άρθρο προβλεπόμενη εξομάλυνση».

Με την ρύθμιση αυτή, ο νόμος προβλέπει ένα ελάχιστο ποσοστό εγκύρων ψήφων ως προϋπόθεση για τη συμμετοχή στη διαδικασία κατανομής εδρών. Το ποσοστό αυτό ορίζεται στο

¹⁵ Θανάσης Διαμαντόπουλος, *Νέος εκλογικός νόμος*; Άρθρο δημοσιευμένο στην εφημερίδα «Η Καθημερινή», 14.10.2007

3% επί του συνόλου των εγκύρων ψήφων σε όλη την επικράτεια. Υποκείμενα της ρύθμισης αυτής είναι τόσο τα αυτοτελή κόμματα όσο και οι συνασπισμοί κομμάτων, όπως και οι ανεξάρτητοι συνδυασμοί και οι μεμονωμένοι υποψήφιοι. Μία τέτοια ρύθμιση τίθεται προς τον σκοπό της αποφυγής του κατακερματισμού των πολιτικών δυνάμεων και την ενίσχυσης της πολιτικής σταθερότητας.

1.3.3. Ρήτρα εξομάλυνσης

Σύμφωνα με το άρθρο 4 του εν λόγω νομοθετήματος «*Κατά την εφαρμογή των διατάξεων του παρόντος νόμου, σε καμία περίπτωση κόμμα ή συνασπισμός, που δικαιούται να εκλέξει βουλευτή δεν λαμβάνει λιγότερες από το 70% των εδρών που αντιστοιχούν στο ποσοστό των ψήφων του στην επικράτεια, πολλαπλασιαζόμενο επί 300. Το κλάσμα παραλείπεται. Εφ' όσον υπάρχουν κόμματα ή συνασπισμοί που υστερούν, τότε αυτά λαμβάνουν τόσες έδρες, επί πλέον, όσες απαιτούνται για να εξασφαλίζεται η εφαρμογή του πρώτου εδαφίου. Οι έδρες αυτές αφαιρούνται από τα αμέσως κατά σειρά προηγούμενα αυτών, σε έδρες, κόμματα ή συνασπισμούς*».

Η λεγόμενη ρήτρα εξομάλυνσης αντιστοιχίας ψήφων και εδρών που εισήχθη με το άρθρο αυτό αποτέλεσε μία από τις καινοτομίες του ν. 1907/1990. Με την ρήτρα αυτή προβλέπεται ότι, για τα κόμματα, τα οποία θα εισέλθουν τελικά στη Βουλή (δηλαδή εκείνα, τα οποία έχουν ξεπεράσει το ελάχιστο απαιτούμενο όριο ψήφων), θα πρέπει να εξασφαλίζεται μία σχέση εδρών προς ψήφους που θα ισούται τουλάχιστον με 0,7. Δηλαδή ότι ο λεγόμενος δείκτης αντιπροσωπευτικότητας δεν θα είναι ποτέ μικρότερος από 0,7 (70%). Εφόσον υπάρχουν κόμματα ή συνασπισμοί, των οποίων το πηλίκο του ποσοστού των εδρών που λαμβάνουν προς το ποσοστό των ψήφων που έχουν λάβει είναι μικρότερο του 0,7, τότε θα παραχωρούνται σε αυτά τόσες έδρες, όσες χρειάζονται προκειμένου να εξασφαλίζεται ο δείκτης αντιπροσωπευτικότητας που απαιτεί το άρθρο. Για να γίνει αυτό, η εν λόγω ρύθμιση εφαρμόζεται πρώτα στο μικρότερο κόμμα, το οποίο εισέρχεται στη βουλή και οι πρόσθετες έδρες αφαιρούνται από το αμέσως επόμενο σε έδρες κόμμα. Με την ρύθμιση αυτή, μία ψήφος, σε ορισμένη εκλογική περιφέρεια, σε έναν συνδυασμό, ο οποίος δε είχε καμία πιθανότητα να αποκτήσει έδρα δεν θεωρείται πλέον «χαμένη»¹⁶, ενώ καταλήγει να επιβαρύνει τα υπόλοιπα, εκτός του πρώτου, κόμματα ή συνασπισμούς.

1.4. Εκλογικός νόμος 3231/2004 (νόμος Σκανδαλίδη)

Ο νόμος 3231/2004 εφαρμόστηκε για πρώτη φορά στις εκλογές του 2007. Διατήρησε την ρήτρα του 3% που έθετε και ο προηγούμενος ν.1907/1990 για την δυνατότητα συμμετοχής στην κατανομή εδρών και την διάκριση μεταξύ αυτοτελών κομμάτων και συνασπισμού κομμάτων, ενώ επιπλέον εισήγαγε τη ρύθμιση του πριμ της πλειοψηφίας. Βάσει της ρύθμισης αυτής, οι 260 από τις 300 έδρες κατανέμονταν αναλογικά, με βάση το ποσοστό των κομμάτων, ενώ οι υπόλοιπες 40 έδρες παραχωρούνταν στο πρώτο κόμμα, πλειοψηφικά.

1.5. Εκλογικός νόμος 3636/2008 (νόμος Παυλόπουλου)

Ο νόμος Παυλόπουλου με το σκεπτικό ότι το πριμ των 40 εδρών που εισήγαγε ο προηγούμενος νόμος δεν κατάφερε να πραγματώσει τον στόχο της διασφάλισης ικανής πλειοψηφίας εδρών προς το πρώτο κόμμα εισήγαγε τροποποίηση αυξάνοντας τις παραχωρούμενες σε αυτό έδρες από 40 σε 50 (και την κατ' επέκταση μείωση των εδρών που κατανέμονται αναλογικά από 260 σε 250). Όπως αναλυτικά διατυπώθηκε στην αιτιολογική του έκθεση¹⁷: «*Πάντοτε χωρίς να θίγεται ο*

¹⁶ Αρισ. Μάνεση – Αντ. Μ. Παντελή, Έκθεση επί του σχεδίου νόμου για την τροποποίηση της νομοθεσίας περί εκλογής βουλευτών, (ΤοΣ) 1/1991, σελ 38.

¹⁷ Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Τροποποίηση του ν. 3231/2004 (ΦΕΚ 45 Α΄) για την «Εκλογή Βουλευτών», παρ. ΙΙΙ.Β., <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/2f026f42-950c-4efc-b950-340c4fb76a24/T-EKLOGONOM-eis.pdf>

πυρήνας της αναλογικότητας, προτείνεται η αύξηση του αριθμού των εδρών που λαμβάνει το Κόμμα, το οποίο, εφόσον έχει ανακηρυχθεί ως αυτοτελές, διαθέτει δε το μεγαλύτερο αριθμό έγκυρων ψηφοδελτίων στην Επικράτεια, από σαράντα σε πενήντα, ώστε σε αντιστοιχία και σε αναλογία, πάντοτε, προς την εκλογική δύναμη, από πλευράς αριθμού ψήφων, να επιτυγχάνεται ευρύτερη κοινοβουλευτική αυτοδυναμία του και εντέυθεν να διασφαλίζεται κυβερνητική σταθερότητα.»

1.6. Νόμος 4654/2020

Ο πρόσφατος νόμος 4654/2020 συνεχίζει την παράδοση εφαρμογής μικτών εκλογικών συστημάτων στην Ελλάδα. Εισάγει και αυτός τη διαφοροποίηση μεταξύ αυτοτελών κομμάτων και συνασπισμών κομμάτων καθώς και το πριμ της πλειοψηφίας. Ειδικότερα, στο άρθρο 1 (με το οποίο τροποποιεί τις παραγράφους 2 έως 4 του άρθρου 99 του π.δ. 26/2012) ορίζει ότι «*Εφόσον το αυτοτελές κόμμα, που συγκέντρωσε τον μεγαλύτερο αριθμό έγκυρων ψηφοδελτίων στο σύνολο της Επικράτειας έχει λάβει ποσοστό μεγαλύτερο ή ίσο του είκοσι πέντε τοις εκατό (25%) των έγκυρων ψηφοδελτίων, διακοσίες ογδόντα (280) έδρες κατανέμονται αναλογικά μεταξύ των εκλογικών σχηματισμών που συμμετέχουν στην κατανομή των εδρών σύμφωνα με τη διαδικασία της παραγράφου 3. Ο αριθμός των διακοσίων ογδόντα (280) εδρών μειώνεται κατά μία έδρα και μέχρι του ανώτατου αριθμού μείωσης τις τριάντα (30) έδρες για κάθε μισό τοις εκατό (0,5%) πλέον του εικοσιπέντε τοις εκατό (25%) που έχει συγκεντρώσει το αυτοτελές κόμμα που συγκέντρωσε τον μεγαλύτερο αριθμό έγκυρων ψηφοδελτίων*». Περαιτέρω, συνεχίζει ορίζοντας ότι «*Η διάταξη του ανωτέρω εδαφίου εφαρμόζεται και για συνασπισμό συνεργαζόμενων κομμάτων, ο οποίος συγκέντρωσε τον μεγαλύτερο αριθμό έγκυρων ψηφοδελτίων, εφόσον ο μέσος όρος της δύναμης των κομμάτων, που τον απαρτίζουν, είναι μεγαλύτερος από τη δύναμη του αυτοτελούς κόμματος, που συγκέντρωσε τον μεγαλύτερο αριθμό έγκυρων ψηφοδελτίων. Ο μέσος όρος προκύπτει από τη διαίρεση του ποσοστού που έλαβε ο ανωτέρω συνασπισμός δια του αριθμού των κομμάτων που τον αποτελούν. Εφόσον ο μέσος όρος της δύναμης των κομμάτων που αποτελούν τον συνασπισμό είναι μικρότερος από τη δύναμη του αυτοτελούς κόμματος που συγκέντρωσε τον μεγαλύτερο αριθμό έγκυρων ψηφοδελτίων τότε η διάταξη του στοιχείου β της παρούσας παραγράφου εφαρμόζεται για το αυτοτελές κόμμα*».

Σύμφωνα με τον νέο νόμο, εφόσον το πρώτο σε ψήφους στην επικράτεια κόμμα έχει συγκεντρώσει ποσοστό μεγαλύτερο του 25%, τότε ενεργοποιείται ο μηχανισμός του πριμ της πλειοψηφίας και ένα μέρος των εδρών διανέμεται αναλογικά, ενώ το υπόλοιπο παραχωρείται ως μπόνους, στον πλειοψηφίσαντα συνδυασμό. Οι έδρες που διανέμονται κυμαίνονται μεταξύ 250-280, ενώ οι έδρες που μπορούν να διατεθούν ως μπόνους κυμαίνονται μεταξύ 50-20, το οποίο καθορίζεται από το ποσοστό, το οποίο έχει συγκεντρώσει ο πλειοψηφών συνδυασμός. Αν δηλαδή ο πλειοψηφών συνδυασμός έχει συγκεντρώσει ποσοστό 25%, τότε οι 280 έδρες θα διανεμηθούν αναλογικά και οι 20 θα του παραχωρηθούν ως μπόνους, αν έχει συγκεντρώσει ποσοστό 25,5%, τότε οι 279 έδρες θα διανεμηθούν αναλογικά και οι 21 θα του παραχωρηθούν ως μπόνους, αν έχει συγκεντρώσει ποσοστό 26%, τότε οι 278 έδρες θα διανεμηθούν αναλογικά και οι 22 θα του παραχωρηθούν ως μπόνους κ.ο.κ., ενώ αν έχει συγκεντρώσει ποσοστό μεγαλύτερο του 40%, τότε οι 50 έδρες θα του δοθούν ως μπόνους και οι υπόλοιπες 250 έδρες θα διανεμηθούν αναλογικά. Η ρύθμιση περί του πριμ της πλειοψηφίας συμπληρώνεται από τη ρύθμιση περί διάκρισης μεταξύ αυτοτελών κομμάτων και συνασπισμών. Αν και ο νόμος κατ' αρχήν φαίνεται να δίνει την δυνατότητα απολαβής του πριμ της πλειοψηφίας στους συνασπισμούς κομμάτων, τελικά, με την προϋπόθεση που εισάγει την καθιστά μάλλον αδύνατη, ακυρώνοντας παράλληλα και τον σκοπό του συνασπισμού των κομμάτων.

2. Δύο παραδείγματα από τον Ευρωπαϊκό χώρο

2.1. Το παράδειγμα της Γερμανίας

Παράδειγμα μικτού εκλογικού συστήματος αποτελεί το γερμανικό εκλογικό σύστημα. Σε αυτό, όλη η επικράτεια διαιρείται σε μονοεδρικές περιφέρειες. Οι μισές βουλευτικές έδρες κατανέμονται σε αυτές τις μονοεδρικές περιφέρειες. Έπειτα, τα ομόσπονδα κρατίδια αποτελούν πολυεδρικές περιφέρειες και σε αυτές αντιστοιχούν οι υπόλοιπες μισές έδρες. Οι ψηφοφόροι έχουν δύο ψήφους, μία για να ψηφίσουν τον υποψήφιο και μία για να ψηφίσουν τον συνδυασμό της επιλογής τους. Δικαίωμα συμμετοχής στην κατανομή των εδρών έχουν μόνο οι συνδυασμοί που συγκέντρωσαν ποσοστό 5% στο επίπεδο των πολυεδρικών περιφερειών των ομόσπονδων κρατιδίων ή τρεις έδρες στο επίπεδο των μονοεδρικών περιφερειών. Έτσι, ενώ το σύστημα είναι κατά βάση αναλογικό, εισάγει και μία πλειοψηφική διόρθωση, με τη ρήτρα του 5%. Η ρήτρα αυτή, που ως στόχο έχει να αποτρέψει έναν κατακερματισμό αντίστοιχο με εκείνον της δεκαετίας του 1920 έχει επικριθεί έντονα και βασικό επιχείρημα των επικριτών είναι ο μεγάλος αριθμός των χαμένων ψήφων (το 2013 οι χαμένες ψήφοι άγγιζαν τα επτά εκατομμύρια)¹⁸.

2.2. Το παράδειγμα της Ιταλίας

Μικτό εκλογικό σύστημα, κατά βάση αναλογικό αλλά με πλειοψηφική διόρθωση, εισήγαγε και ο Ιταλός εκλογικός νομοθέτης με τους ν. 270/2005¹⁹ (legge Calderoli) και ν. 52/2015, οι οποίοι προέβλεπαν ένα ελάχιστο κατώφλι για την συμμετοχή στην κατανομή εδρών και την αναλογική κατανομή ενός ποσοστού εδρών και την παραχώρηση των υπολοίπων εδρών ως μπόνους στον πλειοψηφούντα συνδυασμό. Με τον ν. 52/2015²⁰, που αντικατέστησε τον ν. 270/2005, εισήχθη ως πρόσθετη προϋπόθεση για την παραχώρηση του πριμ της πλειοψηφίας να έχει συγκεντρώσει ο πλειοψηφών συνδυασμός τουλάχιστον το 40% των ψήφων. Τελικά και αυτός αντικαταστάθηκε με την ψήφιση του ν. 165/2017²¹ (legge Rosato), ο οποίος επίσης εισήγαγε ένα μικτό εκλογικό σύστημα. Με βάση τον τελευταίο αυτό εκλογικό νόμο, το 37% των εδρών κατανέμεται με ένα πλειοψηφικό σύστημα, το 61% αναλογικά και το 2% αναλογικά, καλυπτόμενο από την ψήφο των Ιταλών του εξωτερικού.

Γ. Οι κρίσιμες συνταγματικές παράμετροι και το περιεχόμενό τους

1. Αρχή της λαϊκής κυριαρχίας

Το Σύνταγμα επιφυλάσσει περίοπτη θέση στην αρχή της λαϊκής κυριαρχίας, ορίζοντας ήδη από το άρθρο 1 παρ. 2 αυτού ότι «*Θεμέλιο του πολιτεύματος είναι η λαϊκή κυριαρχία*» καθώς και ότι, στην αμέσως επόμενη παράγραφο 3 του άρθρου 1 του Συντάγματος, «*Όλες οι εξουσίες πηγάζουν από το Λαό*». Η θέση αυτή που επιφυλάσσει το Σύνταγμα στην εν λόγω αρχή δεν είναι τυχαία, αφενός, λόγω της θεμελιώδους σημασίας της, αφετέρου γιατί, στο σημείο που βρίσκεται, ακολουθεί τον ορισμό του πολιτεύματος, ως Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία, με

¹⁸ Περισσότερα για τον τρόπο λειτουργίας του γερμανικού εκλογικού συστήματος και για την ρήτρα του 5%, βλ. Χαράλαμπος Τσιλιώτης, «Μπορεί το γερμανικό εκλογικό σύστημα να εφαρμοστεί στην Ελλάδα», Nohlen D., Κομματικό σύστημα και εκλογικά συστήματα

¹⁹ Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana, Serie Generale, n. 303, del 30-12-2005 <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/gu/2005/12/30/303/so/213/sg/pdf>

²⁰ Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana, Serie Generale, n. 105, del 08-05-2015 <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/gu/2015/05/08/105/sg/pdf>

²¹ Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana, Serie Generale, n. 264, del 11-11-2017 <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/gu/2017/11/11/264/sg/pdf>

τον οποίο βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση. Πράγματι, η μορφή του πολιτεύματος και η κατάταξή αυτού σε κατηγορίες διαμορφώνεται από τον εκάστοτε φορέα της κρατικής εξουσίας, ενώ και η αναζήτηση του τρόπου βέλτιστης διακυβέρνησης πορεύεται μέσα από την εξέταση της πηγής της κρατικής εξουσίας και της εν γένει διαρρύθμισής της²².

Η οργάνωση του ανθρώπου σε κοινωνίες και η ανάπτυξη δεσμών καθιστά αναγκαία την ανάπτυξη σχέσεων εξουσιασμού και κατ' επέκταση τον προσδιορισμό του εκάστοτε φορέα άσκησης της εξουσίας. Σήμερα, απομακρυσμένο από όποια θεοκρατική αντίληψη περί του θεμελίου της εξουσίας, το Σύνταγμα αναγνωρίζει ως πηγή κάθε εξουσίας και ως θεμέλιο του πολιτεύματος, τον λαό.

Ο λαός, ως πηγή όλων των εξουσιών νοείται τόσο υπό την έννοιά του ως ένα από τα τέσσερα στοιχεία της έννοιας κράτος (λαός, χώρα, εξουσία, οργάνωση σε νομικό πρόσωπο) όσο και υπό την έννοιά του ως ένα από τα όργανα του κράτους, δηλαδή το εκλογικό σώμα²³. Αυτό είναι εύλογο καθώς αν η έννοια του λαού στην εν λόγω διάταξη νοούνταν μόνο ως εκλογικό σώμα, τότε πηγή των εξουσιών θα καθίστατο μόνο το σύνολο εκείνο των πολιτών που έχουν το δικαίωμα του εκλέγειν, το συμφέρον το οποίο θα εξυπηρετούνταν από την άσκηση των εξουσιών, θα ήταν μερικό και όχι γενικό, ενώ επιπλέον δεν θα απέβλεπε και στην εξυπηρέτηση του συμφέροντος των μελλοντικών γενεών²⁴.

«Ο λαός μπορεί να θέλει ό, τι θέλει, αρκεί να το θέλει», και η βούλησή του αυτή, η οποία μπορεί να εκφράζεται με πολλούς τρόπους δεσμεύει τόσο την νομοθετική όσο και την εκτελεστική εξουσία. Πράγματι, οι τελευταίες αποκτούν νομιμοποίηση μέσω του λαού, ο οποίος πηγαίνοντας στις κάλπες και ασκώντας το εκλογικό του δικαίωμα, επιλέγει εκείνους τους υποψήφιους και εκείνους τους κομματικούς συνδυασμούς που επιθυμεί διαμορφώνοντας έτσι κατ' αρχάς, σε ένα πρώτο επίπεδο, το βουλευτικό σώμα και μέσω αυτού, σε ένα δεύτερο επίπεδο, και την κυβέρνηση. Η αναγνώριση του λαού ως πηγή της εξουσίας και ως θεμέλιο της λαϊκής κυριαρχίας θα καθίστατο κενό γράμμα χωρίς την ταυτόχρονη κατοχύρωση της δυνατότητας του λαού να επιλέγει δια της ψήφου του τους κυβερνώντες και να διατυπώνει την επιδοκιμασία ή αποδοκιμασία του προς αυτούς με εκ νέου προσφυγή στις κάλπες. Πολύ δε περισσότερο θα καθίστατο κενό γράμμα αν η πραγματική βούληση του κυρίαρχου λαού δεν αποτυπωνόταν με ακρίβεια και αν υφίστατο διαστρέβλωση, είτε κατά τη διάρκεια της καταμέτρησής της (φαινόμενα νοθείας), είτε κατά τη διάρκεια της μετατροπής της, από ψήφο σε έδρα.

2. Αρχή της αντιπροσώπευσης

Ο λαός, όπως αναφέρθηκε ήδη ανωτέρω, αναγνωρίζεται ως κυρίαρχος και πηγή κάθε εξουσίας. Το λογικό ερώτημα, το οποίο ανακύπτει μετά την αναγνώριση της κυριαρχίας του λαού είναι το ποιος θα ασκεί και πως, την εξουσία αυτή. Το ισχύον Σύνταγμα απαντά στο ερώτημα αυτό αποκλείοντας μία άμεση ή ημιαντιπροσωπευτική δημοκρατία και κατοχυρώνοντας την αντιπροσωπευτική αρχή²⁵. Η αντιπροσώπευση δεν αποτελεί εγγενές στοιχείο της δημοκρατίας, ωστόσο, ως τρόπος άσκησης της εξουσίας διαμέσου εκλεγμένων αντιπροσώπων, σε αντίθεση με το μοντέλο και τους θεσμούς της άμεσης δημοκρατίας, εμφανίζεται ως αναπόφευκτη αναγκαιότητα στην σύγχρονη πραγματικότητα²⁶. Πράγματι, το δημοκρατικό αντιπροσωπευτικό σύστημα δύναται να διασφαλίσει μία γνησιότερη λαϊκή έκφραση, ενώ φαινόμενα λαϊκισμού θα

²² Κώστας Μαυριάς, Σύνταγματικό Δίκαιο, σελ. 118

²³ Φ. Σπυρόπουλος, Άρθρο 1, σε: Φ. Σπυρόπουλος/Ξ. Κοντιάδης/Χ. Ανθόπουλος/Γ. Γεραπετρίτης, Σύνταγμα, σελ. 37

²⁴ Φ. Σπυρόπουλος, ο.π., σελ. 39

²⁵ Δανειζόμενο ωστόσο και θεσμούς άμεσης δημοκρατίας, όπως το δημοψήφισμα

²⁶ Γ. Καραβοκύρης, Άρθρο 51, σε: Φ. Σπυρόπουλος, Άρθρο 1, σε: Φ. Σπυρόπουλος/Ξ. Κοντιάδης/Χ. Ανθόπουλος/Γ. Γεραπετρίτης, Σύνταγμα 2017, σελ. 9

οδηγούσαν μάλλον σε ανατροπή της δημοκρατίας και ακόμα και στον ολοκληρωτισμό²⁷. Κατά τον 17^ο αιώνα, προκειμένου να χαρακτηριστεί ένα πολίτευμα ως αντιπροσωπευτικό αρκούσε η ύπαρξη ενός οργάνου, το οποίο θα θεωρούνταν ότι εκπροσωπούσε ένα ισχυρό φάσμα της κοινωνίας και το οποίο θα περιόριζε επαρκώς την εξουσία του μονάρχη²⁸. Σήμερα, η αρχή της αντιπροσώπευσης είναι άμεσα συνδεδεμένη με τη δημοκρατική αρχή. Έτσι, ο λαός, επιλέγει μέσω της διαδικασίας των εκλογών τα πρόσωπα εκείνα και τους συνδυασμούς που θέλει να είναι «η φωνή του στο κοινοβούλιο» και να εκφράζουν, κατά κάποιο τρόπο, τη γνώμη του μέσα σε αυτό και αναδεικνύει επίσης, εμμέσως, και τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και την κυβέρνηση. Φυσικά, σε κάθε περίπτωση ο λαός παρέχει στους βουλευτές ελεύθερη και όχι επιτακτική εντολή. Ο λαός εκφράζει την βούλησή του επιλέγοντας τους αντιπροσώπους του και πλέον οι αντιπρόσωποι του εκφράζουν τη δική τους βούληση. Το τελευταίο δε σημαίνει φυσικά ότι, εφόσον ο εκλεγμένος αντιπρόσωπος μπορεί τελικά να ακολουθήσει μία διαφορετική προσέγγιση, από εκείνη την οποία περίμενε ο εκλογέας του να ακολουθήσει όταν τον ψήφισε, ότι οι αποφάσεις του κοινοβουλίου δεν λαμβάνουν νομιμοποίηση από τον κυρίαρχο λαό ή ότι δεν τον εκφράζουν. Σε κάθε περίπτωση, ο εκλογέας επιλέγει τον υποψήφιο της αρεσκείας του και τον τοποθετεί στο κοινοβούλιο αποδεχόμενος και το ενδεχόμενο ο εν λόγω υποψήφιος να ενεργήσει τελικά με τρόπο που δεν τον εκφράζει απόλυτα.

Στα πλαίσια των αναλογικών εκλογικών συστημάτων, η αντιπροσωπευτική αρχή λαμβάνει και μία περαιτέρω έννοια, αυτήν της αντιπροσωπευτικότητας. Η ικανοποίηση της επιταγής για αντιπροσωπευτικότητα σημαίνει ότι η αναλογία του ποσοστού των ψήφων που έλαβε ένας συνδυασμός στις εκλογές προς το ποσοστό του αριθμού των εδρών που έλαβε αντίστοιχα στην βουλή θα πρέπει να προσεγγίζει την μονάδα²⁹. Η αντιπροσωπευτική αρχή κατοχυρώνεται κατ' αρχάς στο άρθρο 51 παρ. 2 του Συντάγματος, το οποίο ορίζει ότι «Οι βουλευτές αντιπροσωπεύουν το Έθνος», καθώς και από ένα σύνολο άλλων διατάξεων, όπως το άρθρο 51 παρ. 3 του Συντάγματος, που εγγυάται την καθολικότητα και την αμεσότητα της ψήφου, το άρθρο 53 παρ. 1 του Συντάγματος, που κατοχυρώνει την περιοδική ανάδειξη της βουλής, το άρθρο 60 παρ. 1 του Συντάγματος, που κατοχυρώνει την ελεύθερη εντολή και το άρθρο 66 παρ. 1 του Συντάγματος, που κατοχυρώνει τη δημοσιότητα της λειτουργίας της βουλής.

3. Κοινοβουλευτική αρχή

«Τις πταίει» αναρωτιόταν ο Χαρίλαος Τρικούπης, στο ομότιτλο άρθρο του, για την κατάσταση στην οποία βρισκόταν η Ελλάδα, η οποία χαρακτηριζόταν από συνεχείς εκλογικές αναμετρήσεις, κυβερνητική αστάθεια και εναλλαγές στην εξουσία. «Τις πταίει» για τις κυβερνήσεις μειοψηφίας και τα κόμματα, τα οποία δεν αποφάσιζαν να συγχωνευθούν με άλλα, αλλά επέλεγαν να διατηρήσουν τη μειοψηφική τους δύναμη με την ελπίδα να κληθούν να κυβερνήσουν. Η ευθύνη, καταλήγει, δεν ανήκει στο πολίτευμα ή στους αντιπροσώπους του έθνους ή στο έθνος, αλλά οφείλεται αποκλειστικά στην παραβίαση της κοινοβουλευτικής αρχής και σε εκείνους που προκαλούν και συντηρούν αυτή τη παραβίαση.

Το άρθρο αυτό του Χαρίλαου Τρικούπη οδήγησε στην εκφώνηση του λόγου του θρόνου από τον βασιλιά Γεώργιο Α', στην ρητή αναγνώριση της απαιτούμενης αρχής της δεδηλωμένης εμπιστοσύνης της πλειοψηφίας των αντιπροσώπων του έθνους προς τους καλουμένους στην

²⁷ Βλ. αναλυτικότερα Βασιλική Χρήστου, Ο λαός, η αντιπροσώπευση και η «ατομική» δημοκρατία, ΕφημΔΔ 3/2018

²⁸ Κώστας Μαυριάς, ο.π., σελ. 352-353

²⁹ Για παράδειγμα, αν ένας συνδυασμός έλαβε το 50% των ψήφων, τότε αν σε μία βουλή 300 εδρών λάμβανε τις 150, ο δείκτης αντιπροσωπευτικότητας θα έπαιρνε την τιμή της μονάδας, ενώ αν λάμβανε τελικά 200 έδρες, ο δείκτης αντιπροσωπευτικότητας στην περίπτωση αυτή θα ισούταν με 0,75 και ο συνδυασμός θα υπεραντιπροσωπευόταν στην βουλή.

κυβέρνηση από τον βασιλιά και στην μετατροπή του πολιτεύματος από ατελώς κοινοβουλευτικό, όπως λειτουργούσε από το 1864, σε πλήρως κοινοβουλευτικό, από το 1875 και εφεξής. Έκτοτε, σημειώθηκε μία σημαντική τομή στο πολίτευμα και πλέον πρωθυπουργός δεν διοριζότανε εκείνος που απολάμβανε την εύνοια του βασιλιά, αλλά εκείνος που απολάμβανε την εμπιστοσύνη της βουλής.

Η κοινοβουλευτική αρχή κατοχυρώνεται σήμερα από το άρθρο 84 του Συντάγματος, το οποίο στην παράγραφο 1 αυτού ορίζει ότι «*Η Κυβέρνηση οφείλει να έχει την εμπιστοσύνη της Βουλής*», αλλά και το άρθρο 37 του Συντάγματος, όπου στην παράγραφο 2 αυτού ορίζεται ότι «*Πρωθυπουργός διορίζεται ο αρχηγός του κόμματος το οποίο διαθέτει στη Βουλή την απόλυτη πλειοψηφία των εδρών*». Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι τα πρόσωπα, τα οποία ασκούν την εκτελεστική εξουσία και απαρτίζουν την κυβέρνηση θα πρέπει ανά πάσα στιγμή να απολαμβάνουν την εμπιστοσύνη της βουλής, δηλαδή των προσώπων που έχουν επιλεγεί από τον κυρίαρχο λαό. Ο κυρίαρχος δηλαδή λαός, προσερχόμενος στις κάλπες ασκεί το εκλογικό του δικαίωμα, εκλέγει τους αντιπροσώπους του και διαμορφώνει τον σχηματισμό της βουλής, η οποία βουλή, κατ' αυτόν τον τρόπο νομιμοποιείται άμεσα από τον λαό. Έπειτα, η βουλή, όπως έχει νομιμοποιηθεί από τον κυρίαρχο λαό, διορίζει την κυβέρνηση και τον πρωθυπουργό δίνοντας ψήφο εμπιστοσύνης στα πρόσωπα που εκείνη επιλέγει. Έτσι τελικά ο λαός νομιμοποιεί, μέσω ενός ενδιάμεσου οργάνου, δηλαδή των αντιπροσώπων του, την κυβέρνηση και τον πρωθυπουργό. Αν ο σχηματισμός της βουλής δεν ανταποκρινότανε πλήρως και δεν εξέφραζε σε έναν ικανοποιητικό και αποδεκτό βαθμό τη βούληση του κυρίαρχου λαού -για παράδειγμα λόγω νοθείας, ή λόγω θέσπισης ενός εκλογικού συστήματος τέτοιου, το οποίο κατά τη διαδικασία μετατροπής των ψήφων σε έδρες κατέληγε να αλλοιώνει σημαντικά την πραγματική βούληση του εκλογικού σώματος- τότε θα ήταν εύλογο να γίνει λόγος για κρίση στη λειτουργία του κοινοβουλευτικού συστήματος.

4. Αρχή της ισότητας και αρχή της ισοδυναμίας της ψήφου

Η ισότητα κατ' αρχάς εκλαμβάνεται με δύο διαφορετικούς τρόπους. Αφενός ως τυπική ή αριθμητική ισότητα, η οποία επιβάλλει την καθ' όμοιο τρόπο ρύθμιση ανόμοιων καταστάσεων και αφετέρου ως ουσιαστική ή αναλογική ισότητα, η οποία επιβάλλει την όμοια μεταχείριση όμοιων καταστάσεων και την ανόμοια μεταχείριση ανόμοιων καταστάσεων. Όταν το Σύνταγμα ορίζει στο άρθρο 4 παρ. 1 αυτού ότι «*Οι Έλληνες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου*» κατοχυρώνει τόσο την ισότητα των πολιτών απέναντι στον νόμο (δηλαδή ισότητα ενώπιον των διοικητικών και δικαστικών αρχών) αλλά και την ισότητα του ίδιου του νόμου, απέναντι στους πολίτες (δηλαδή δέσμευση και του ίδιου του νομοθέτη)³⁰. Υπό την έννοια αυτή, ο νομοθέτης οφείλει να αντιμετωπίζει όμοιες καταστάσεις με όμοιο τρόπο και ανόμοιες καταστάσεις με ανόμοιο τρόπο, εκτός και αν η διάκριση δικαιολογείται από αντικειμενικά κριτήρια ή από λόγους δημοσίου συμφέροντος³¹.

Από την άλλη, η ισότητα εκλαμβάνεται υπό την τυπική ή αριθμητική της μορφή όταν γίνεται λόγος για πολιτική ισότητα. Η πολιτική ισότητα, η οποία μαζί με την πολιτική ελευθερία

³⁰ Κώστας Χρυσόγονος, Σπ. Βλαχόπουλος, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, σελ. 157

³¹ Βλ. Νομολογία ΣτΕ, Ολ. ΣτΕ 992/2004, ΣτΕ 250/2005 «*η αρχή της ισότητας θεσπίζει νομικό κανόνα, ο οποίος δεσμεύει όλα τα συντεταγμένα όργανα της πολιτείας και επομένως και το νομοθέτη. Ο κανόνας αυτός επιβάλλει την ομοιόμορφη μεταχείριση των τελούντων υπό τις αυτές συνθήκες προσώπων και αποκλείει τόσο την έκδηλα άνιση μεταχείριση, όσο και την αυθαίρετη εξομοίωση διαφορετικών καταστάσεων ή την ενιαία μεταχείριση προσώπων τελούντων υπό διαφορετικές συνθήκες βάσει συμπτωματικών ή ασχέτων μεταξύ τους κριτηρίων. Δεν αποκλείεται, επομένως, η διαφορετική ρύθμιση περιπτώσεων που τελούν υπό διαφορετικές ή ειδικές συνθήκες, καθώς και η θέσπιση εξαιρέσεων, δικαιολογημένων από ειδικούς λόγους γενικότερου ή υπέρτερου δημοσίου συμφέροντος*»

αποτελούν συστατικά στοιχεία της έννοιας της δημοκρατίας³², επιτάσσει την ισότιμη συμμετοχή των συμμετεχόντων στις διαδικασίες σχηματισμού της πολιτικής βούλησης και της διαμόρφωσης της κρατικής εξουσίας, όπως είναι οι διαδικασίες του εκλέγειν και εκλέγεσθαι. Συνεπώς, απαγορεύονται διαφοροποιήσεις στην αριθμητική αξία της ψήφου και υπό αυτή την έννοια, η καθιέρωση πολλαπλής ψήφου υπέρ ορισμένης κατηγορίας εκλογέων (π.χ. εκείνων που καταβάλλουν υψηλότερους φόρους) είναι ασύμβατη με την έννοια της πολιτικής ισότητας³³.

Η αρχή της ισότητας της ψήφου δεν κατοχυρώνεται ρητά πουθενά στο Σύνταγμα. Μάλιστα, ενώ είχε υπάρξει σχετική συζήτηση για ένταξη τέτοιας διάταξης τελικά αυτή απορρίφθηκε. Το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο έχει δεχθεί την ύπαρξή της θεμελιώνοντας στην συνδυασμένη ανάγνωση του άρθρου 4 παρ. 1 του Συντάγματος και στην γενική αρχή της ισότητας και στο άρθρο 51 παρ. 3 του Συντάγματος και στην καθολικότητα της ψήφου, νομολογώντας ότι «*καθιερούται εκ του Συντάγματος η αρχή της ισότητας του εκλογικού δικαιώματος, το μεν, και κυρίως, ως ειδικότερα μορφή της εκ του άρθρου 4 του Συντάγματος πηγαζούσης γενικής αρχής της ισότητας των Ελλήνων πολιτών ενώπιον του νόμου, το δε ως αρχή συνυφασμένη με την αρχή της καθολικότητας της ψήφου*»³⁴.

Ειδικότερα, το ΑΕΔ, από την συνδυασμένη ερμηνεία των διατάξεων 4 παρ. 1, 51 παρ. 3 εδαφ. α', 52 και 54 παρ. 1 του Συντάγματος διατυπώνει το περιεχόμενο της αρχής της ισότητας του εκλογικού δικαιώματος, ως ειδικότερη μορφή της γενικής αρχής της ισότητας του άρθρου 4 ως εξής: «*Κατά την έννοια της αρχής αυτής πρέπει η ψήφος του κάθε εκλογέα να ασκεί την ίδια επιρροή στην διαμόρφωση του εκλογικού αποτελέσματος, η δε εκλογική δύναμη, δηλαδή ο αυτός αριθμός έγκυρων ψηφοδελτίων, στην ίδια εκλογική περιφέρεια, με το αυτό σύστημα κατανομής εδρών και με τις ίδιες συνθήκες, πρέπει να ασκεί την αυτή επιρροή στη διαμόρφωση του εκλογικού αποτελέσματος*»³⁵. Δηλαδή, (α) όλοι οι εκλογείς έχουν μόνο μία ψήφο, (β) ο κάθε εκλογέας ψηφίζει σε μία μόνο εκλογική περιφέρεια στις ίδιες εκλογές και (γ) κάθε ψήφος έχει την ίδια νομική δύναμη (αρχή της ισοδυναμίας της ψήφου)³⁶.

Η θεμελίωση της αρχής της ισότητας της ψήφου και στην αρχή της καθολικότητας είναι μάλλον λανθασμένη. Κατά την άποψη, η οποία θεωρεί λανθασμένη την αναζήτηση του νόμιμου ερείσματος της ισότητας της ψήφου στην αρχή της καθολικότητας³⁷, προτάσσεται ότι η ψήφος μπορεί να είναι καθολική και να μην είναι ίση και μπορεί να είναι ίση αλλά όχι καθολική. Πράγματι, εκεί όπου αποκλείεται η ψήφος σε ορισμένες κατηγορίες πολιτών (π.χ. στις γυναίκες), αυτό δεν αποκλείει σε όσους έχουν το δικαίωμα του εκλέγειν να δικαιούνται από μία ψήφο. Από την άλλη, μπορεί η ψήφος να είναι καθολική, δηλαδή να μην αποκλείονται από αυτήν κατηγορίες πολιτών ή να μην υπάρχουν κριτήρια π.χ. τιμηματικά, ωστόσο, μπορεί ορισμένες κατηγορίες εκλογέων να έχουν δικαίωμα πολλαπλής ψήφου.

5. Αρχή της ίσης μεταχείρισης των πολιτικών κομμάτων

Η αρχή της ίσης μεταχείρισης των πολιτικών κομμάτων επιβάλλει την ίση αντιμετώπισή τους καθ' όλη τη διάρκεια ζωής ενός πολιτικού σχηματισμού, από τη διαδικασία δημιουργίας του μέχρι και τη διεκδίκηση πολιτικού βήματος και φυσικά και κατά τη διάρκεια του κοινοβουλευτικού

³² Βλ. Κώστας Χρυσόγονος, Συνταγματικό δίκαιο, Δημοκρατική αρχή, σελ. 236 επ.

³³ Χρυσόγονος, Βλαχόπουλος, ο.π., σελ. 157, Χρυσόγονος ο.π., σελ. 236 επ.

³⁴ Βλ. ΑΕΔ 48/1978, ΑΕΔ 38/1982 (όπου επανέλαβε τη νομολογία), 36/1982 (επικαλέστηκε και τις διατάξεις των άρθρων 1, 52 και 54 παρ. 1), 56-63/1986 και 72-73/1985 (όπου θεμελίωσαν την αρχή στα άρθρα 4 παρ.1 και 2, 51 παρ. 3 και 52, 64-67), ΑΕΔ 36/1990

³⁵ ΑΕΔ 36/1990, ΑΕΔ 48/1978, 38/1982

³⁶ Για την νομολογιακή αναγνώριση της αρχής της ισοδυναμίας βλέπε επίσης και Αθανάσιου Ραΐκου, Γνωμοδότηση, (ΤοΣ) 1/1994 και εκεί παραπομπές, Αθανάσιου Ραΐκου Δικονομικών Εκλογικών Δίκαιον

³⁷ Πολυξένη Παπαδάκη, Η συνταγματική κατοχύρωση της αρχής της ισότητας της ψήφου, ΔιΔικ 6/1991

βίου, ίση αντιμετώπιση που αφορά πληθώρα ρυθμίσεων, από τις προϋποθέσεις ίδρυσής τους, μέχρι και την προεκλογική χρηματοδότησή τους, τον παρεχόμενο τηλεοπτικό χρόνο και φυσικά ίση αντιμετώπιση από τον εκλογικό νόμο ως προς τη δυνατότητα διεκδίκησης βουλευτικών εδρών.

Ωστόσο, το ακριβές περιεχόμενο και η έκταση που λαμβάνει η εν λόγω αρχή εξαρτάται, κατ' αρχάς, από το αν η εν λόγω ισότητα γίνεται νοητή ως αναλογική-ουσιαστική ισότητα ή αν γίνεται νοητή ως αριθμητική-τυπική ισότητα. Στην πρώτη περίπτωση, αυτή της αναλογικής ισότητας, η οποία επιβάλλει την όμοια μεταχείριση όμοιων περιπτώσεων και την ανόμοια μεταχείριση ανόμοιων, μπορεί να γίνει αποδεκτή μία διαφοροποιημένη μεταχείριση, με βάση διάφορα κριτήρια, όπως για παράδειγμα την πολιτική δύναμη ή τον χρόνο ζωής και ενεργούς παρουσίας στην πολιτική σκηνή ενός πολιτικού σχηματισμού, τα οποία κριτήρια θα πρέπει να είναι αντικειμενικά και σε καμία περίπτωση δεν θα μπορεί να ληφθεί υπ' όψη, ως κριτήριο διαφοροποιημένης μεταχείρισης πολιτικού κόμματος, η ιδεολογία αυτού.

Το αν η ισότητα αυτή γίνεται νοητή ως αναλογική-ουσιαστική ή ως τυπική αριθμητική, εξαρτάται από το ποιο θεωρείται ότι είναι το συνταγματικό της θεμέλιο. Έτσι, αν ως συνταγματικό θεμέλιο θεωρηθεί η αρχή της ισότητας του άρθρου 4 του Συντάγματος, τότε, η αρχή της ίσης μεταχείρισης των πολιτικών κομμάτων επιβάλλει την αναλογική τους μεταχείριση. Από την άλλη, αν ως θεμέλιο θεωρηθεί η δημοκρατική αρχή, τότε θα πρέπει να γίνει νοητή, όπως ακριβώς και η εκλογική ισότητα, ως πολιτική ισότητα.

Σύμφωνα με τη νομολογία του ΣτΕ, η συνταγματική αρχή της ισότητας των ευκαιριών των πολιτικών κομμάτων γίνεται νοητή ως αναλογική ισότητα, ισότητα, η οποία θεμελιώνεται στο άρθρο 4 παρ. 1 και στο άρθρο 29 παρ. 1 του Συντάγματος. Συνεπώς, δύναται να υπάρξει διαφορετική μεταχείριση μεταξύ πολιτικών κομμάτων, ωστόσο αυτή θα πρέπει να δικαιολογείται βάσει αντικειμενικών και πρόσφορων κριτηρίων. Σε κάθε περίπτωση, τα κριτήρια διαφοροποίησης της αντιμετώπισης των κομμάτων δεν θα μπορούν να σχετίζονται με την ιδεολογική κατεύθυνση του κάθε κόμματος (γεγονός, το οποίο άλλωστε θα ξυπνούσε μνήμες παρασυντάγματος), αλλά θα πρέπει να σχετίζονται με την πολιτική δύναμη κάθε κόμματος³⁸.

Ωστόσο, διατυπώνεται και η άποψη ότι η εν λόγω ισότητα είναι αυστηρά τυπική-αριθμητική και όλα τα κόμματα (όπως και όλοι οι πολίτες στην περίπτωση της εκλογικής ισότητας) μπορούν και πρέπει να συμμετέχουν ισότιμα στη διαμόρφωση της κρατικής πολιτικής βούλησης. Συνεπώς, συνταγματικό της θεμέλιο δεν είναι η αρχή της ισότητας του άρθρου 4, αλλά η ίδια η δημοκρατική αρχή και η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας³⁹ και συνεπώς διαφοροποιήσεις στη μεταχείριση πολιτικών κομμάτων δεν δικαιολογούνται.

Τελικά, ως προς την αντιμετώπιση των πολιτικών κομμάτων, τα κριτήρια που χρησιμοποιεί ο κοινός νομοθέτης είναι η κοινοβουλευτική εκπροσώπηση και η εκλογική επιρροή⁴⁰. Ο επιδιωκόμενος συνταγματικός σκοπός αυτής της διαφοροποίησης είναι η ενίσχυση εκείνων των πολιτικών κομμάτων, τα οποία αντιπροσωπεύουν πολιτικές δυνάμεις με ενεργό παρουσία και δεν αποτελούν «εκλογικούς σχηματισμούς χωρίς πολιτική υπόσταση, όπως γίνεται φανερό από την

³⁸ 2423/1984, ΣτΕ 930/1990 σύμφωνα με την οποία το κράτος είναι υποχρεωμένο να διανέμει τηλεοπτικό χρόνο στα κόμματα ανάλογα με την πολιτική τους σημασία και από την άλλη, σύμφωνα με την αρχή της αντικειμενικότητας του άρθρου 15 παρ. 2, είναι υποχρεωμένο να παρέχει έναν ελάχιστο χρόνο σε όλα, ΣτΕ 1862/1990

³⁹ Περισσότερα για την δημοκρατική αρχή και την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας ως θεμέλιο της ίσης μεταχείρισης των πολιτικών κομμάτων, βλ. Γκίκας, (Το Σ), 1/1994

⁴⁰ Ζήτημα τίθεται και ως προς τον χρόνο στον οποίο ανάγεται ο έλεγχος της επιρροής του κόμματος. Στην περίπτωση της χρηματοδότησης ή της διανομής του τηλεοπτικού χρόνου, η επιρροή αυτή θα κρίνεται μάλλον με βάση τα αποτελέσματα των τελευταίων βουλευτικών εκλογών.

περιορισμένη τοπικά εκλογική τους παρουσία ή από τη μη υπολογίσιμη απήχησή τους στο εκλογικό σώμα»⁴¹.

6. Αρχή του πολυκομματισμού

Ο πλουραλισμός, υπό την έννοια της ταυτόχρονης συνύπαρξης πολλών και διαφορετικών ιδεών, αντιλήψεων και πεποιθήσεων και μάλιστα σε καθεστώς εν ισότητα ελευθερίας και όχι σε καθεστώς ανοχής αποτελεί ουσιώδες στοιχείο μίας δημοκρατικής κοινωνίας. Πράγματι, σε αντίθεση με ό, τι συναντάται σε αυταρχικές κοινωνίες και υπό καθεστώς ολοκληρωτισμού, μία δημοκρατική κοινωνία ακούει, αναγνωρίζει και σέβεται, όχι μόνο την θέληση των πολλών, αλλά και τις λιγότερο δημοφιλείς απόψεις, ιδέες και δικαιώματα, που αντιστοιχούν σε ένα μικρό κομμάτι του συνολικού πληθυσμού.

Η αποτελεσματική λειτουργία του πλουραλισμού, όπως αυτός ορίστηκε ανωτέρω και η αναγνώριση και προστασία του εντός μίας δημοκρατικής κοινωνίας μπορεί να επιτευχθεί ικανοποιητικά μόνο με την ταυτόχρονη ύπαρξη και λειτουργία και των αντίστοιχων πολιτικών ομάδων, οι οποίες θα εκφράζουν αυτές τις μειοψηφικές απόψεις και τα δικαιώματά τους και στις οποίες θα παρέχεται κατ' αρχήν η δυνατότητα διεκδίκησης μίας θέσης στο κοινοβούλιο και άσκησης της κρατικής εξουσίας (νομοθετικής και εκτελεστικής). Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με την ύπαρξη πολλών και διαφορετικών κομμάτων και πρακτικά σημαίνει την αναγνώριση, ως οργανωτικής βάσης του πολιτεύματος, της αρχής του πολυκομματισμού⁴².

Το Σύνταγμα δεν κατοχυρώνει ρητά την εν λόγω αρχή, πλην όμως αναγνωρίζει σε πολλές διατάξεις την ύπαρξη πολλών κομμάτων ως συστατικό στοιχείο του δημοκρατικού πολιτεύματος: στο άρθρο 29 του Συντάγματος, το οποίο κατοχυρώνει το δικαίωμα ίδρυσης και συμμετοχής σε πολιτικά κόμματα, στο άρθρο 37 του Συντάγματος, το οποίο προβλέπει τη διαδικασία των διερευνητικών εντολών και της διερεύνησης μεταξύ περισσότερων κομμάτων της δυνατότητας σχηματισμού κυβέρνησης, στο άρθρο 68§3 του Συντάγματος, όπου προβλέπει ότι οι κοινοβουλευτικές και εξεταστικές επιτροπές συνιστώνται ανάλογα με τη δύναμη των κομμάτων. Επίσης, ο πολυκομματισμός θεμελιώνεται στην ελευθερία ίδρυσης και στην ελευθερία πολιτικής δράσης των κομμάτων και αποτελεί θεμέλιο του δημοκρατικού πολιτεύματος⁴³.

7. Αρχή της ανόθευτης εκδήλωσης της λαϊκής θέλησης

Σύμφωνα με το άρθρο 52 του Συντάγματος, «*Η ελεύθερη και ανόθευτη εκδήλωση της λαϊκής θέλησης, ως έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας, τελεί υπό την εγγύηση όλων των λειτουργών της Πολιτείας, που έχουν υποχρέωση να τη διασφαλίζουν σε κάθε περίπτωση*». Με τη διάταξη αυτή ο συντακτικός νομοθέτης είχε ως σκοπό την συνταγματική προστασία της γνησιότητας των εκλογών και της αυθεντικότητας της βούλησης του εκλογικού σώματος σε συνέπεια με τις επιταγές της αρχής της λαϊκής κυριαρχίας.

Η θέσπιση της εν λόγω διάταξης ανάγεται κατ' αρχάς σε ανάγκες παλαιότερων εποχών με νωπές μνήμες εκδηλώσεων βίας και νοθείας κατά τη διάρκεια της εκλογικής διαδικασίας. Πράγματι, τα περιστατικά νοθείας δεν ήταν σπάνια κατά την περίοδο της ασκήσεως της διασφαιριδίου ψηφοφορίας, όπου με ένα απλό αναποδογύρισμα της κάλπης μπορούσαν να μπερδευτούν τα σφαιρίδια καθιστώντας αδύνατη την καταμέτρηση. Η διασφαιριδίου ψηφοφορία αντικαταστάθηκε από την δια εντύπου ψηφοδελτίου ψηφοφορία νοούμενη και ως λιγότερο

⁴¹ ΣτΕ 1862/1985, Γκίκας, (ΤοΣ) 1/1994

⁴² Σπυρόπουλος, Συνταγματικό Δίκαιο, σελ. 38-39. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το ότι η αρχή του πολυκομματισμού δεν αναφέρεται ως βάση του πολιτεύματος από τον Κ. Μαυριά, ο.π.

⁴³ ΣτΕ 1862/1985, Γκίκας, (ΤοΣ) 1/1994

επιρρεπής σε νοθεία εκλογική διαδικασία⁴⁴. Όμως οι υπόνοιες νοθείας δεν εξαλείφθηκαν ούτε με την αντικατάσταση της δια σφαιριδίου ψηφοφορίας με χαρακτηριστικότερη την περίπτωση των βουλευτικών εκλογών του 1961.

Υπό μία πιο στενή ερμηνεία του άρθρου 52, αυτό επιβάλλει την εξασφάλιση της ανόθευτης εκδήλωσης της λαϊκής βούλησης αποκλειστικά κατά τη στιγμή που εκείνη εκφράζεται, δηλαδή κατά τη διαδικασία της ψηφοφορίας και όχι κατά τη διαδικασία σχηματισμού της. Από την άλλη, σύμφωνα με μία περισσότερο ευρεία ερμηνεία, η διάταξη του εν λόγω άρθρου αφορά το σύνολο της βουλευτικής περιόδου⁴⁵. Κατά την άποψη του ΑΕΔ⁴⁶, η κανονιστική εμβέλεια της διάταξης επεκτείνεται χρονικά τόσο κατά τη στιγμή της εκδήλωσης της λαϊκής βούλησης, όσο και κατά το χρονικό διάστημα σχηματισμού αυτής, κατά την προεκλογική περίοδο.

Θα μπορούσε να πει κανείς κατ' αρχήν, ότι κατά τη διαδικασία σχηματισμού της λαϊκής βούλησης δεν είναι δυνατή ή και θεμιτή η επέμβαση των λειτουργών της Πολιτείας. Ο κάθε πολίτης, υπό την ιδιότητά του ως μέλος του εκλογικού σώματος, είναι ελεύθερος να διαμορφώσει την βούλησή του χωρίς εκ των άνω υποδείξεις και επεμβάσεις. Ωστόσο, αφής στιγμής υπάρχουν παράγοντες όπως, η τηλεοπτική προβολή των πολιτικών κομμάτων, η χρηματοδότηση ή ακόμα και η εσφαλμένη πληροφόρηση, οι οποίοι μπορεί να χειραγωγήσουν, νοθεύοντας κατ' αποτέλεσμα, την λαϊκή βούληση, θα πρέπει τα πολιτειακά όργανα να επεμβαίνουν αποκαταστατικά, στο στάδιο αυτό του σχηματισμού της λαϊκής θέλησης.

Σε κάθε περίπτωση, είναι αδιαμφισβήτητη η εφαρμογή της εν λόγω αρχής κατά το στάδιο της ψηφοφορίας, ενώ, και υπό το φως της σύγχρονης πραγματικότητας, αυτή θα πρέπει να εξεταστεί σε ένα ευρύτερο πλαίσιο και θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι το πεδίο εφαρμογής της εκκινεί (όπως προελέχθη) από το στάδιο σχηματισμού της πολιτικής βούλησης των εκλογέων, επεκτείνεται στο στάδιο της διεξαγωγής της εκλογικής διαδικασίας και καταλήγει να καταλαμβάνει το μετασχηματισμό της πραγματικής βούλησης του εκλογικού σώματος σε έδρες, σύμφωνα με τις προβλέψεις του εκλογικού νόμου, κατά το στάδιο της κατανομής των βουλευτικών εδρών. Ο εκάστοτε εκλογικός νόμος επιβάλλεται να θεσπίζει ένα σύστημα μετασχηματισμού των ψήφων σε έδρες με τέτοιο τρόπο, που να μην καταλήγει στην αλλοίωση, ισοδύναμη νοθείας, της λαϊκής θέλησης, αλλά ένα σύστημα που να οδηγεί σε μία κοινοβουλευτική δύναμη που αντικατοπτρίζει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο την εκπεφρασμένη λαϊκή βούληση.

8. Δημοκρατική αρχή

Το άρθρο 1 παρ. 1 του Συντάγματος ορίζει ότι «*Το πολίτευμα της Ελλάδος είναι η Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία*». Με τη διάταξη αυτή, το Σύνταγμα διακηρύσσει τη μορφή του πολιτεύματος και αναγάγει τη δημοκρατική αρχή σε οργανωτική βάση αυτού. Η δημοκρατική αρχή, ως οργανωτική βάση του πολιτεύματος, διαποτίζει μία πλειάδα άλλων συνταγματικών διατάξεων και αρχών, οι οποίες μπορούν να διαχωριστούν σε συστατικές, εγγυητικές και διασφαλιστικές του περιεχομένου της⁴⁷ ενώ πολλές από τις ανωτέρω αναφερθείσες αρχές λειτουργούν ασφαλέστερα εντός ενός πολιτεύματος που διαπνέεται από την δημοκρατική αρχή. Σε κάθε περίπτωση, το πλήρες περιεχόμενο της δημοκρατικής αρχής καθώς και η

⁴⁴ Όπως είχε δηλώσει και σε ομιλία του στη βουλή το 1910 ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου, το ψηφοδέλτιο «*Καθιστά περισσότερον ανεπηρέαστον την εκλογήν παρά η δια σφαιριδίου ψηφοφορία, η οποία δια τα μύρια μετερχομένων τεχνάσματα αντιπροσώπων των υποψηφίων, τους οποίους καθιστά αναγκαίου, και δια της δυσκόλου επιβλέψεως όλων των καλπών υπό των δικαστικών αντιπροσώπων, διευκολύνει την νόθευσιν του φρονήματος των εκλογέων...*»

⁴⁵ Μιχάλης Πικραμμένος, Η αρχή της ελεύθερης και ανόθευτης εκδήλωσης της λαϊκής θέλησης

⁴⁶ ΑΕΔ 35/1990

⁴⁷ Κώστας Μαυριάς, ο.π. σελ. 362

κανονιστική εμβέλεια του άρθρου 1, προκύπτουν ερμηνευτικά και συνδυαστικά με μία πληθώρα άλλων συνταγματικών διατάξεων.

Ως προσδιοριστική της μορφής του πολιτεύματος, η δημοκρατική αρχή καθιστά σαφές ότι εκείνος που κρατεί δεν είναι κάποιος «εξαιρετος άνδρας», ούτε μία ομάδα λίγων, αλλά το σύνολο του λαού. Φυσικά, εφόσον είναι πρακτικά ανέφικτη η ικανοποίηση της βούλησης των πάντων, όλες οι αποφάσεις, σε ένα δημοκρατικό πολίτευμα, λαμβάνονται με βάση την πλειοψηφική αρχή. Ωστόσο, η πλειοψηφική αρχή έχει σκοπό, αφενός να αποτρέψει την επιβολή της μονοκρατίας, μέσω της επικράτησης της βούλησης του ενός, και της ολιγοκρατίας, μέσω της επικράτησης της βούλησης μίας μικρής ομάδας ατόμων και, αφετέρου, να διευκολύνει την ομαλή, και την όσο το δυνατόν αποτελεσματικότερη, λειτουργία του κράτους. Υπό την έννοια αυτή, η πλειοψηφική αρχή δεν έχει σκοπό να εκμηδενίσει την μειοψηφία και μάλιστα, οι μειοψηφικές φωνές και ο σεβασμός της μειοψηφίας και της ατομικής ελευθερίας αποτελούν και το όριο της δημοκρατικής αρχής⁴⁸. Η αρχή της εν ισότητα ελευθερίας αποτελεί, μαζί με την αρχή της πλειοψηφίας, συστατικό στοιχείο της δημοκρατίας, έτσι ώστε η πολιτική ελευθερία της μειοψηφίας, δηλαδή η συμμετοχή του ατόμου στην άσκηση της εξουσίας, να μη μπορεί να αναιρείται από την πλειοψηφία⁴⁹. Ορώμενη ειδικότερα από αυτή την πλευρά της, η δημοκρατική αρχή επιβάλλει τη θέσπιση ενός εκλογικού συστήματος τέτοιου, το οποίο, αφενός, να μην αποκλείει τη συμμετοχή κανενός στην εκλογική διαδικασία⁵⁰ και, αφετέρου, να σέβεται τη βούληση των μειοψηφιών.

9. Η κυβερνητική σταθερότητα

Η κυβερνητική σταθερότητα, αναφέρεται στο κείμενο του Συντάγματος στο άρθρο 41, σύμφωνα με το οποίο «*Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας μπορεί να διαλύσει τη Βουλή αν, έχουν παραιτηθεί ή και καταψηφιστεί από αυτή δύο Κυβερνήσεις και η σύνθεσή της δεν εξασφαλίζει κυβερνητική σταθερότητα*», χωρίς ωστόσο να προκύπτει με ασφάλεια το ακριβές περιεχόμενό της, ενώ μάλιστα αυτό ανάγεται και στην κρίση του Προέδρου της Δημοκρατίας κατά την άσκηση μίας εκ των ελάχιστων ρυθμιστικών του αρμοδιοτήτων, ο οποίος κρίνοντας ότι δεν εξασφαλίζεται κυβερνητική σταθερότητα μπορεί να διαλύσει τη Βουλή και μάλιστα χωρίς υπουργική προσυπογραφή. Σε κάθε περίπτωση, η ορθή διατύπωση του ακριβούς περιεχομένου της εν λόγω, υπό εξέταση, έννοιας θα πρέπει να περάσει υπό το πρίσμα μιας τελολογικής και συστημικής ερμηνείας, λαμβάνοντας υπ' όψη τη θέση της εν λόγω διάταξης εντός του Συνταγματικού κειμένου και τη σύνδεσή της με τη διαδικασία των διερευνητικών εντολών.

Η κυβερνητική σταθερότητα θα πρέπει να γίνει αντιληπτή ως ένας συνταγματικοπολιτικός σκοπός, ο οποίος κατατείνει στην ύπαρξη μίας κυβέρνησης, η οποία θα είναι σε θέση να ασκήσει την κυβερνητική πολιτική με τρόπο αποτελεσματικό, υπό την έννοια της υπάρξεως μίας κυβέρνησης που δεν θα είναι επιρρεπής σε και υπό τον συνεχή κίνδυνο της διάλυσής της. Η κυβερνητική σταθερότητα έχει χαρακτηριστεί ως «*ένα σύνθετο θεσμικό και πολιτικό φαινόμενο, που συνδέεται με την ίδια την ικανότητα της εκάστοτε κυβέρνησης να αντιμετωπίζει τα μείζονα ζητήματα του τόπου και να ασκεί τη γενική πολιτική της χώρας*»⁵¹ ενώ κατά την Έκθεση του Επιστημονικού Συμβουλίου Βουλής για τον εκλογικό νόμο 1994, η σταθερότητα είναι η

⁴⁸ Φ. Σπυρόπουλος, Άρθρο 1, σε: Φ. Σπυρόπουλος/Ξ. Κοντιάδης/Χ. Ανθόπουλος/Γ. Γεραπετρίτης, Σύνταγμα, σελ. 9

⁴⁹ Φ. Σπυρόπουλος, Άρθρο 1, σε: Φ. Σπυρόπουλος/Ξ. Κοντιάδης/Χ. Ανθόπουλος/Γ. Γεραπετρίτης, Σύνταγμα, σελ. 10. Επίσης βλ. Δημήτρη Χαραλάμπη, Τι είναι η δημοκρατία; Προϋποθέσεις συγκρότησης και κατευθυντήριες αρχές και Χρήστο Ράμμο, Στη δημοκρατία η πλειοψηφία επιβάλλει τη βούλησή της; Με βάση τον τελευταίο, δημοκρατία δεν είναι μόνο αρχή της πλειοψηφίας. Η δημοκρατία φέρει και τους θεσμούς του κράτους δικαίου, μεταξύ αυτών και η κατοχύρωση των μειοψηφιών και των μειονοτήτων.

⁵⁰ Εκτός από την περίπτωση εξαιρέσεων για συγκεκριμένους λόγους που δικαιολογούνται αντικειμενικά, όπως η μη συμπλήρωση κατώτατου ορίου ηλικίας, η στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων κλπ

⁵¹ Ευάγγελος Βενιζέλος, Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου, σελ. 378

ικανότητα αποφάσεων και χειρισμών των κρατικών οργάνων. Η κυβερνητική σταθερότητα έχει συνδεθεί και με την σταθερότητα του ίδιου του πολιτεύματος, αναγόμενη σε κριτήριο αξιολόγησής αυτής της σταθερότητας και οριζόμενη ως «η αποτελεσματική ενάσκηση της πολιτικής εξουσίας κατά σύμπραξη νομοθετικής και εκτελεστικής λειτουργίας»⁵². Συνεπώς, η κυβερνητική σταθερότητα αναφέρεται στην ικανότητα της εκάστοτε κυβέρνησης να λειτουργεί αποτελεσματικά κατά την άσκηση της γενικής πολιτικής της χώρας, όταν αυτή καλείται να πάρει αποφάσεις για την επίλυση μείζονων, και όχι μόνο, προβλημάτων.

Πηγαίνοντας ένα βήμα παραπέρα, ερευνητέο είναι ποιοι είναι οι παράγοντες εκείνοι, οι οποίοι μπορούν να επηρεάσουν και να εξασφαλίσουν την κυβερνητική αυτή σταθερότητα και ιδίως, αν η επίτευξη της απαιτεί την ύπαρξη αποκλειστικά μονοκομματικών κυβερνήσεων ή όχι. Έτσι, έχει διατυπωθεί η άποψη ότι προκειμένου να είναι σταθερή η λειτουργία της Κυβέρνησης και αποτελεσματική η σύμπραξή της με την Βουλή, προϋπόθεση είναι ο μονοκομματικός χαρακτήρας της Κυβέρνησης, καθώς έτσι μπορεί η τελευταία να κυριαρχήσει επί της εθνικής αντιπροσωπείας⁵³. Προς την ίδια κατεύθυνση κινούνται και το ΑΕΔ και το Εκλογοδικείο θεωρώντας απαραίτητη την ύπαρξη μιας Κυβέρνησης «ομοιογενούς» και οπωσδήποτε μονοκομματικής. Ωστόσο, λαμβάνοντας υπ' όψη τη διάταξη του άρθρου 37 παρ. 3 του Συντάγματος, η οποία προβλέπει τη διαδικασία ανάθεσης διερευνητικής εντολής στον αρχηγό των πρώτων σε κοινοβουλευτική δύναμη κομμάτων, ώστε να διαπιστωθεί η δυνατότητα σχηματισμού Κυβέρνησης με σύμπραξη βουλευτών διαφορετικών κομμάτων, μάλλον οι μονοκομματικές Κυβερνήσεις δεν είναι μονόδρομος και σίγουρα το Σύνταγμα δεν προσβλέπει μόνο σε αυτές⁵⁴.

Δ. Τα όρια των κρίσιμων συνταγματικών παραμέτρων εντός των μικτών εκλογικών συστημάτων

1. Το πριμ της πλειοψηφίας

Όπως ήδη αναπτύχθηκε ανωτέρω, με την οικεία ρύθμιση, ο εκλογικός νομοθέτης αποφασίζει να παραχωρήσει σε έναν συνδυασμό, τον πρώτο σε ψήφους, ένα σύνολο εδρών ως μπόνους. Ο αριθμός των εδρών που μπορεί να παραχωρηθεί διαφέρει και μπορεί να κυμαίνεται σε διάφορα επίπεδα, καθόλου ευκαταφρόνητα και απολύτως ικανά να εξασφαλίσουν στον δικαιούχο συνδυασμό την πολυπόθητη κοινοβουλευτική ισοδυναμία. Κατ' αρχάς, ανεξάρτητα από τον αριθμό των εδρών που παραχωρούνται (αν είναι για παράδειγμα 20 ή 50 ή και 60) και ανεξάρτητα από τις υπόλοιπες ειδικότερες ρυθμίσεις του εκάστοτε εκλογικού νόμου που την θεσπίζει (π.χ. ένα ελάχιστο ποσοστό ψήφων για να δικαιούται το μπόνους ή ένα ελάχιστο κατώφλι για την συμμετοχή στην κατανομή των εδρών), η εν λόγω ρύθμιση κατά βάση συνιστά μία ισχυρή πλειοψηφική επέμβαση σε ένα αναλογικό σύστημα. Εν προκειμένω θα εξεταστεί ποιες συνταγματικές αρχές φαίνεται, κατ' αρχήν, να θίγονται από μία τέτοια ρύθμιση (1.1) και αν η ρύθμιση αυτή εξυπηρετεί τον στόχο της επίτευξης κυβερνητικής σταθερότητας και αν τελικά κρίνεται σύμφωνη με το Σύνταγμα και υπό ποιες προϋποθέσεις (1.2).

1.1. Ποιες συνταγματικές αρχές επηρεάζονται;

1.1.1. Αρχή της λαϊκής κυριαρχίας

Η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας επιβάλλει στον εκλογικό νομοθέτη την θέσπιση ενός εκλογικού νόμου τέτοιου, ο οποίος, αφενός, σέβεται την εκπεφρασμένη βούληση του λαού, υπό την έννοια ότι η βούληση αυτή, όπως εκφράζεται κατά τη ψηφοφορία, θα αποτυπώνεται και στο κοινοβούλιο και ο οποίος, αφετέρου, δεν μεταβάλλει το κέντρο και το θεμέλιο της κυριαρχίας από τον λαό σε

⁵² Κώστας Μαυριάς, ο.π., σελ. 359

⁵³ Κώστας Μαυριάς, ο.π., σελ. 359

⁵⁴ Για περισσότερα σχετικά με την κυβερνητικής σταθερότητας βλ. Και Βαγγέλη Βολουδάκη, ο.π.,

κάποιον άλλο φορέα. Υπό την έννοια αυτή, ένα εκλογικό σύστημα, το οποίο, παραχωρώντας σε έναν συνδυασμό έναν μεγάλο αριθμό εδρών καταφέρει τελικά να αλλοιώσει την βούληση του λαού, τότε σίγουρα αυτό δεν συνάδει με την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας. Με απλά λόγια, όταν ο λαός επιλέγει να παραχωρήσει σε έναν συνδυασμό έναν ορισμένο αριθμό εδρών και τελικά ο συνδυασμός αυτός καταλήγει να έχει 60 επιπλέον, (δηλαδή το 1/5 των εδρών σε μία βουλή 300 εδρών), που μπορεί να του δώσει και την αυτοδυναμία, τότε σίγουρα κάτι τέτοιο βρίσκεται σε αναντιστοιχία με την εκπεφρασμένη λαϊκή βούληση.

Από την άλλη, η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας εξασφαλίζει ότι κυρίαρχος είναι ο λαός. Στα πλαίσια της εκλογικής διαδικασίας αυτό σημαίνει ότι ο λαός είναι εκείνος ο οποίος αποφασίζει ποιος θα ασκήσει την κυβερνητική πολιτική και πως θα διαμορφωθεί το κοινοβούλιο. Όταν μία βουλή έχει τη δυνατότητα να φτιάξει ένα εκλογικό σύστημα με τον τρόπο που θέλει ούτως ώστε να πετύχει το αποτέλεσμα που θέλει, αλλοιώνοντας σε ένα βαθμό την λαϊκή βούληση τότε εγείρονται ερωτήματα ως προς το αν ο λαός παραμένει κυρίαρχος. Με απλά λόγια πάλι, όταν ο λαός ως κυρίαρχος επιλέγει έναν συγκεκριμένο σύνολο κομμάτων, αλλά ο εκλογικός νομοθέτης έρχεται και φτιάχνει ένα εκλογικό σύστημα τέτοιο που τελικά δείχνει την είσοδο στο κοινοβούλιο σε ένα άλλο σύνολο κομμάτων, στο σημείο αυτό φαίνεται πως κυρίαρχος για την επιλογή του σώματος που θα ασκήσει την νομοθετική και κοινοβουλευτική πολιτική καταλήγει να μην είναι ο λαός αλλά ακριβώς αυτός ο εκλογικός νομοθέτης.

1.1.2. Αρχή της αντιπροσώπευσης και αντιπροσωπευτικότητα

Μέσω της αρχής της αντιπροσώπευσης κατοχυρώνεται ότι ο λαός δεν αποφασίζει ο ίδιος, άμεσα για ζητήματα που άπτονται της γενικής πολιτικής της χώρας, αλλά αποφασίζει μέσω αντιπροσώπων που επιλέγει ο ίδιος για ακριβώς αυτόν τον λόγο. Η παραχώρηση ενός συνόλου εδρών ως μόνους σε κάποιον συνδυασμό σίγουρα δεν μεταβάλλει κατ' αρχήν την μέσω αντιπροσώπων άσκηση της εξουσίας, ωστόσο επηρεάζει την ποιότητά της. Σε ένα εκλογικό σύστημα η αντιπροσώπευση πρέπει να νοείται και ως αντιπροσωπευτικότητα, δηλαδή πρέπει να εξασφαλίζεται η, σε κάποιον ικανοποιητικό βαθμό, αντιστοιχία μεταξύ ψήφων και εδρών. Το μόνους της πλειοψηφίας είναι ένας παράγοντας, ο οποίος δύναται να μεταβάλλει τον δείκτη αντιπροσωπευτικότητας, ενώ σε συνδυασμό και με άλλες ρυθμίσεις (όπως το ελάχιστο κατώφλι) μπορεί να οδηγήσει σε ακόμα εντονότερες στρεβλώσεις των δεικτών αντιπροσωπευτικότητας. Εξάλλου, από άποψη αντιπροσωπευτικότητας, η ύπαρξη ενός κυβερνώντος συνδυασμού, ο οποίος όχι μόνο δεν είναι αποδεκτός από την πλειοψηφία αλλά είναι μάλλον αποδεκτός από μία μειοψηφία, προσιδιάζει σε απολυταρχικά πολιτεύματα.

1.1.3. Αρχή του κοινοβουλευτισμού

Σε άμεση συνάρτηση και με τις δύο προηγούμενες αρχές, σε ένα πολίτευμα όπου, πρώτον, κυρίαρχος είναι ο λαός και μέσω αυτού νομιμοποιείται η βουλή και περαιτέρω μέσω της βουλής νομιμοποιείται και η κυβέρνηση και όπου, δεύτερον, για να πραγματοποιηθεί η ως άνω άσκηση της κυριαρχίας και η παραχώρηση νομιμοποίησης ο λαός επιλέγει μέσω της εκλογικής διαδικασίας τους αντιπροσώπους του, η κοινοβουλευτική αρχή έρχεται και συμπληρώνει αυτό το πλέγμα διατάξεων μέσω του κοινοβουλευτικού ελέγχου και της παροχής ψήφου εμπιστοσύνης. Ένα εκλογικό σύστημα, το οποίο παραχωρεί σε έναν συνδυασμό ένα σύνολο εδρών ως μόνους καταφέρει να του εξασφαλίσει μία ισχυρή πλειοψηφία εντός του κοινοβουλίου, η οποία όμως, δεν αντιστοιχεί απόλυτα στην λαϊκή βούληση. Η ισχυρή αυτή πλειοψηφία εντός του κοινοβουλίου προφανώς καθιστά προβληματική έως και ανεφάρμοστη την ουσιαστική λειτουργία του κοινοβουλευτικού ελέγχου.

1.1.4. Αρχή της ισότητας της ψήφου και αρχή της ισοδυναμίας

Αρχή της ισότητας της ψήφου σημαίνει κατ' αρχάς πως σε κάθε εκλογέα αντιστοιχεί μία ψήφος. Υπό αυτήν την έννοια, η θέσπιση μίας ρύθμισης, η οποία χορηγεί ένα σύνολο εδρών ως μπόνους στον πλειοψηφούντα συνδυασμό, δεν αλλάζει το γεγονός ότι όταν διεξάγεται η εκλογική διαδικασία και ο κάθε ένας εκλογέας προσέρχεται στο εκλογικό του τμήμα προκειμένου να ασκήσει το εκλογικό του δικαίωμα, τότε αυτός μπορεί να εκλέξει μόνο μία φορά, όπως μόνο μία φορά μπορούσε να εκλέξει και ο προηγούμενος από αυτόν εκλογέας και όπως μία μόνο φορά δικαιούται να εκλέξει και ο επόμενος από αυτόν εκλογέας. Ωστόσο, μάλλον εθελουφλούμε αν θεωρήσουμε ότι το περιεχόμενο της αρχής της ισότητας της ψήφου τελειώνει εκεί. Η ισότητα της ψήφου πρέπει να έχει και ένα ουσιαστικό αντίκρισμα που δεν είναι άλλο από την κατ' αποτέλεσμα ισότητα της ψήφου, δηλαδή την τήρηση της ισοδυναμίας αυτών. Ένα σύνολο εδρών που χορηγούνται στον πλειοψηφούντα συνδυασμό ως μπόνους οδηγεί στο να έχουμε ένα κόμμα, το οποίο έχει περισσότερες έδρες από αυτές που αντιστοιχούν στις ψήφους που έλαβε. Συνεπώς, αν το δούμε από την αντίστροφη πλευρά, κάθε μία ψήφος των εκλογέων του κόμματος που πήρε το μπόνους καταλήγει να έχει μεγαλύτερη δύναμη από την κάθε μία ψήφο των εκλογέων που ψήφισαν τους λοιπούς συνδυασμούς, παραβιάζοντας κατ' επέκταση την αρχή της ισοδυναμίας⁵⁵.

1.1.5. Αρχή της ίσης μεταχείρισης των πολιτικών κομμάτων

Αν η ίση μεταχείριση μεταξύ των πολιτικών κομμάτων εκληφθεί υπό την έννοια της ουσιαστικής ισότητας του άρθρου 4 του Συντάγματος, η οποία επιβάλλει την όμοια μεταχείριση όμοιων καταστάσεων και την ανόμοια μεταχείριση ανόμοιων, τότε, όπως γίνεται δεκτό και στην περίπτωση της χρηματοδότησης κομμάτων και του παρεχόμενου τηλεοπτικού χρόνου, θα μπορούσε να γίνει δεκτή μία διαφορετική μεταχείριση μεταξύ συνδυασμών με βάση την πολιτική τους δύναμη και με βάση τα ως άνω εκτεθέντα⁵⁶. Είναι όμως αποδεκτή η χορήγηση στον πλειοψηφούντα συνδυασμό, επειδή αυτό συνιστά ένδειξη μίας μεγαλύτερης πολιτικής δύναμης εκείνη τη στιγμή, ενός συνόλου εδρών εις βάρος των υπολοίπων; Η απάντηση θα έπρεπε να είναι μάλλον θετική με βάση την συλλογιστική που υπάρχει και στον προβληματισμό περί χρηματοδότησης ή κατανομής τηλεοπτικού χρόνου. Η πολιτική δύναμη και το μεγαλύτερο ποσοστό ψήφων φαίνεται να είναι κριτήρια αντικειμενικά και να δικαιολογούν μία διαφορετική μεταχείριση. Ένας συνδυασμός που έχει αποσπάσει μεγαλύτερο αριθμό ψήφων, σημαίνει ότι έχει την υποστήριξη ενός μεγαλύτερου αριθμού εκλογέων και εξ αυτού του λόγου, μπορεί να τύχει μίας ευνοϊκότερης μεταχείρισης. Το πρόβλημα δημιουργείται κυρίως όταν το μπόνους είναι πολύ μεγάλο, συνδυάζεται και με άλλες πλειοψηφικού χαρακτήρα ρυθμίσεις, δεν δικαιολογείται από έναν θεμιτό σκοπό ενώ φυσικά θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να λαμβάνεται υπ' όψη και η διαφορά ψήφων μεταξύ του πρώτου και του δεύτερου συνδυασμού.

Αν η ίση μεταχείριση μεταξύ των πολιτικών κομμάτων εκληφθεί υπό την έννοια της πολιτικής ισότητας, όπως και στην περίπτωση της ψήφου, τότε δεν μπορεί να γίνει δεκτή καμία διαφοροποίηση. Κάθε συνδυασμός θα έπρεπε να λάβει αυστηρά όσες έδρες αντιστοιχούν στις ψήφους που έλαβε και συνεπώς η χορήγηση του μπόνους των εδρών θα ανέτρεπε αυτή την ισότητα.

⁵⁵ Κατά τον Χ. Ανθόπουλο, «*Το νέο εκλογικό σύστημα και το μπόνους*» όλα τα εκλογικά συστήματα με μπόνους είναι ύποπτα για αντισυνταγματικότητα γιατί εισάγουν απόκλιση από την εν λόγω αρχή. Μόνο μία ουσιαστική μείωση του μέγιστου αριθμού των παρεχόμενων εδρών σε π.χ. 30, θα μπορούσε να αποκαταστήσει την ισορροπία μεταξύ της αρχής της ισοδυναμίας της ψήφου και του στόχου της σταθερότητας.

⁵⁶ Όπου κριτήρια που θέτουν ως βάση την ιδεολογία του κόμματος δεν γίνονται σε καμία περίπτωση δεκτά ενώ τίθεται και το ερώτημα του σε ποιο χρονικό σημείο προσδιορίζεται η πολιτική δύναμη του κόμματος. Προφανώς, ύστερα από μία εκλογική αναμέτρηση η απάντηση στο τελευταίο ερώτημα είναι πιο εύκολη, καθώς η πολιτική δύναμη προσδιορίζεται ακριβώς από τα αποτελέσματα της τελευταίας αυτής αναμέτρησης.

1.1.6. Αρχή του πολυκομματισμού

Η αρχή του πολυκομματισμού αναγνωρίζει την ανάγκη ύπαρξης περισσότερων κομμάτων εντός του κοινοβουλίου προκειμένου να εξασφαλίζεται η απαιτούμενη, για την αποτελεσματική λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος, πολυφωνία. Το μόνους της πλειοψηφίας δεν φαίνεται, κατ' αρχήν, να αποκλείει τον πολυκομματισμό, εφόσον η παραχώρηση ενός συνόλου εδρών δεν αποκλείει την ένταξη ενός άλλου στο κοινοβούλιο, παρά μόνο περιορίζει τον αριθμό των εδρών που αυτό θα πάρει τελικά. Φυσικά, περιορίζοντας τον αριθμό των εδρών περιορίζεται και η δύναμη που το κάθε ένα από αυτά τα κόμματα έχει στο κοινοβούλιο και κατ' επέκταση η αποτελεσματική λειτουργία της αρχής του πολυκομματισμού.

1.1.7. Αρχή της ανόθευτης εκδήλωσης της λαϊκής θέλησης

Όπως αναφέρθηκε, σε ένα σύγχρονο δημοκρατικό πολίτευμα, η εν λόγω αρχή θα πρέπει να νοηθεί ως η υποχρέωση μη αλλοίωσης της εκπεφρασμένης λαϊκής βούλησης, όχι μόνο κατά τη στιγμή που εκφράζεται, αλλά καθ' όλη τη διάρκεια διεξαγωγής της ψηφοφορίας, μέχρι το στάδιο καταμέτρησης και τελικά έως τη στιγμή μετατροπής των ψήφων σε έδρες. Ένα εκλογικό σύστημα τέτοιο, το οποίο κατά τη διαδικασία μετατροπής των ψήφων σε έδρες παραχωρεί στον πλειοψηφούντα συνδυασμό ένα μόνους εδρών, τότε ο τελευταίος, πλασματικά, αποκτά μεγαλύτερη υποστήριξη και αποδοχή από τον λαό, κάτι που όμως στην πραγματικότητα δεν ισχύει. Δηλαδή, όταν το εκλογικό σώμα επιλέγει ένα σύνολο συνδυασμών δίνοντας στον κάθε ένα ορισμένη δύναμη εντός του κοινοβουλίου, η αλλαγή των ισορροπιών αυτών θα πρέπει να νοείται και ως μία κατ' αρχήν νόθευση της λαϊκής θέλησης. Αυτή η προσθήκη 20, 40, 60 εδρών σε έναν συνδυασμό, πλέον εκείνων που έχει κερδίσει, και αυτή η πλασματική αναγνώριση μεγαλύτερης αποδοχής θα μπορούσε κανείς, ίσως με κάποια δόση υπερβολής, να πει ότι συνεπάγεται μία προσθήκη ψήφων υπέρ του δικαιούχου συνδυασμού που γίνεται δια της νομοθετικής οδού, η οποία προσιδιάζει σε μία προσθήκη ψήφων που θα μπορούσε να γίνει δια χειρός σε ένα εκλογικό τμήμα.

1.1.8. Δημοκρατική αρχή

Η δημοκρατική αρχή, ορώμενη από την πλευρά της προστασίας της μειοψηφίας επιβάλλει τη μη λήψη μέτρων, τα οποία περιορίζουν τις διάφορες μειοψηφίες έως του βαθμού της εξαφάνισής τους. Το μόνους εδρών είναι αδιαμφισβήτητα μία ρύθμιση ευνοϊκή και εισάγουσα διάκριση υπέρ της πλειοψηφίας και εις βάρος των λοιπών. Η ευνοϊκή μεταχείριση και η εισαγωγή διάκρισης, από μόνες τους δεν συνεπάγονται και μία ipso facto εξαφάνιση ή έστω παραγνώριση της μειοψηφίας. Αυτό το οποίο συνεπάγονται είναι μία αποδυνάμωσή της, ωστόσο σε μία βουλή 300 εδρών, όπου ο πλειοψηφών συνδυασμός καταλαμβάνει 250 έδρες, 50 από τις οποίες λόγω μόνους, για μία μειοψηφία που είχε αποσπάσει, για παράδειγμα 5 έδρες, αν αυτές μειώνονταν, για παράδειγμα, σε 3, κάτι τέτοιο θα είχε μικρή επιρροή στη σχετική δύναμή του εν λόγω συνδυασμού εντός του κοινοβουλίου.

1.2. Είναι συνταγματικό το πριμ;

Η κυβερνητική σταθερότητα είναι ένας αναγνωρισμένος συνταγματικοπολιτικός στόχος. Το ερώτημα είναι αν η παραχώρηση ενός συνόλου εδρών στον πλειοψηφούντα συνδυασμό είναι ένα μέτρο πρόσφορο για την επίτευξη του εν λόγω στόχου, και έπειτα αν είναι ένα μέτρο αναγκαίο.

Ένας συνδυασμός, ο οποίος καταφέρνει να αποκτήσει αυτοδυναμία σχηματίζει σίγουρα μία κυβέρνηση που δεν έχει κανένα λόγο να ανησυχεί για την σταθερότητα του πολιτικού της βίου. Είναι μία κυβέρνηση, η οποία δύσκολα θα χάσει την εμπιστοσύνη της βουλής και η οποία θα μπορεί να αποφασίζει σχετικά εύκολα σε κρίσιμα ζητήματα που απαιτούν την απόλυτη πλειοψηφία της βουλής. Παρομοίως, και μία κυβέρνηση, η οποία είναι κυβέρνηση συνεργασίας κομμάτων, όπου ο πρώτος συνδυασμός έχει καταφέρει να εξασφαλίσει έναν μεγάλο αριθμό εδρών

μπορεί σχετικά εύκολα να ολοκληρώσει τη θητεία της με κάποια σταθερότητα με την σύμπραξη ενός άλλου συνδυασμού. Αντιθέτως, όταν το εκλογικό αποτέλεσμα δεν καταφέρνει να δώσει σε κανέναν συνδυασμό την αυτοδυναμία, οι ψήφοι κατανέμονται σε περισσότερους συνδυασμούς και επέρχεται ο κατακερματισμός της πολιτικής δύναμης. Με τον τρόπο αυτό δύσκολα επιτυγχάνονται οι απαραίτητες πλειοψηφίες για τη λήψη κρίσιμων και μη αποφάσεων και είναι δύσκολο, έως ακατόρθωτο να διατηρήσει η εκάστοτε κυβέρνηση τη θέση της για ένα ικανό χρονικό διάστημα. Μια ρύθμιση που παραχωρεί σε έναν συνδυασμό έναν τόσο μεγάλο αριθμό εδρών κατατείνει, είτε στο να αποκτήσει αυτός την αυτοδυναμία, είτε στο να συγκεντρώσει έστω μία αρκετά σημαντική πλειοψηφία. Συνεπώς, είναι σίγουρα ένα μέτρο πρόσφορο για την εξυπηρέτηση του στόχου της σταθερότητας.

Κατ' αρχάς, η κυβερνητική σταθερότητα είναι ένας στόχος που θα πρέπει να τίθενται πάντοτε και όχι μόνο όταν η ανάγκη αυτή κρίνεται περισσότερο επιτακτική (όπως για παράδειγμα μετά από μία περίοδο που λαμβάνουν χώρα συνεχείς εκλογικές αναμετρήσεις και ανατροπές κυβερνήσεων). Σίγουρα, το μόνου της πλειοψηφίας είναι ένα μέτρο κατάλληλο για την επίτευξη αυτού του στόχου. Το ερώτημα όμως που τίθεται περαιτέρω είναι αν αυτό το μέτρο είναι και αναγκαίο ή αν υπάρχουν και άλλα περισσότερο αποτελεσματικά ή λιγότερο επεμβατικά μέτρα. Μπροστά στην ανάγκη σχηματισμού κυβέρνησης και διοίκησης της χώρας είναι μάλλον δύσκολο να βρεθούν μη επεμβατικά μέτρα. Έστω ότι μετά την καταμέτρηση των ψήφων και με την εφαρμογή ενός αναλογικού συστήματος καταλήγει ο κάθε συνδυασμός να αποσπάσει έναν παρόμοιο αριθμό εδρών (έστω 50 έδρες ο κάθε συνδυασμός Α, Β, Γ, Δ, Ε, ΣΤ) χωρίς κανέναν να καταφέρνει να συνεργαστεί με κάποιον άλλον. Μία άλλη λύση για τη διαφυγή από το αδιέξοδο θα ήταν να εφαρμοστεί ένα πλειοψηφικό σύστημα. Όμως, στην περίπτωση αυτή τελικά θα επέλθει μία δυσμενέστερη επίδραση επί των ανωτέρω συνταγματικών παραμέτρων καθώς μπορεί να επικρατήσει ένας μόνο συνδυασμός. Συνεπώς, ένα αναλογικό σύστημα με την πλειοψηφική διόρθωση του μόνου φαίνεται πως σε μία τέτοια περίπτωση είναι μάλλον πρόσφορο και αναγκαίο.

Το γεγονός ότι η ρήτρα του μόνου της πλειοψηφίας φαίνεται, κατ' αρχήν, να παραβιάζει πολλές συνταγματικές αρχές δεν σημαίνει ότι θα πρέπει να απορρίπτεται χωρίς περαιτέρω διερεύνηση. Πράγματι, όπως είδαμε φαίνεται πως τελικά, ενόψει της επίτευξης της κυβερνητικής σταθερότητας είναι ένα μάλλον πρόσφορο και αναγκαίο μέτρο. Όμως, ούτε αυτό σημαίνει ότι ο νομοθέτης μπορεί να εισάγει μία τέτοια ρύθμιση άνευ άλλων προϋποθέσεων. Στην περίπτωση που ο πλειοψηφών συνδυασμός, δεν κερδίζει την αυτοδυναμία, αλλά έχει έναν σημαντικό αριθμό εδρών τότε μπορεί να προηγηθεί η διαδικασία των διερευνητικών εντολών και να επιτευχθεί ο σχηματισμός μίας σταθερής κυβέρνησης συνεργασίας. Από την άλλη, αν η ποσοστιαία διαφορά ψήφων μεταξύ των δύο πρώτων συνδυασμών είναι πολύ μικρή θα μπορούσε ίσως να μοιραστεί το μόνου και να ακολουθήσει και πάλι η διαδικασία διερευνητικών εντολών. Ακόμα, προβληματική είναι και η χορήγηση του μόνου όταν ο πλειοψηφών συνδυασμός έχει καταφέρει να αποσπάσει ένα πολύ μικρό ποσοστό ψήφων⁵⁷. Αυτό που προτείνεται για τον μετριασμό της αντισυνταγματικότητας της ρύθμισης είναι η εξέταση της χορήγηση του μόνου υπό προϋποθέσεις, όπως το ποσοστό ψήφων που έχει συγκεντρώσει ο πλειοψηφών συνδυασμός⁵⁸, τη

⁵⁷ Όπως στην περίπτωση των Ιταλικών βουλευτικών εκλογών του 2013, όπου ο πρώτος σε ψήφους συνδυασμός έλαβε ποσοστό 29,55% (και 345 έδρες) ενώ ο δεύτερος έλαβε 29,18% (και 124 έδρες)

⁵⁸ Η προϋπόθεση της πρόβλεψης ενός κατώτατου εκλογικού ποσοστού για την χορήγηση του μόνου είχε τεθεί και από το Συνταγματικό Δικαστήριο της Ιταλίας όταν έκρινε τη συνταγματικότητα του πριμ, στην απόφαση 1/2014. Το δικαστήριο στην απόφαση αυτή έκρινε ότι παρά το ότι η ρύθμιση αυτή επιδιώκει την επίτευξη ενός σκοπού

μείωση των χορηγούμενων εδρών, την εξέταση του ενδεχομένου της προηγούμενης προσφυγής στη διαδικασία των διερευνητικών εντολών και αν δεν επιτευχθεί η απαιτούμενη σταθερότητα, να ενεργοποιηθεί η ρύθμιση αυτή.

2. Το ελάχιστο κατώφλι

Η θέσπιση ενός ελάχιστου ορίου ψήφων προκειμένου να συμμετάσχει ένας συνδυασμός στην κατανομή των εδρών είναι μία ρύθμιση, η οποία απαντάται, εκτός από τις ελληνικές βουλευτικές εκλογές και στον εθνικό νόμο περί εκλογής ευρωβουλευτών αλλά και εκτός της Ελληνικής επικράτειας. Στην Γερμανία ο εκλογικός νομοθέτης θέτει ως προϋπόθεση προκειμένου να συμμετάσχει κάποιος συνδυασμός στη διαδικασία κατανομής των εδρών, το ποσοστό των ψήφων που έχει συγκεντρώσει ο εν λόγω συνδυασμός στην επικράτεια να είναι μεγαλύτερο από το 5% του συνόλου των έγκυρων ψήφων. Το ελάχιστο κατώφλι είναι μία έντονα περιοριστική πλειοψηφική ρήτρα μέσα σε ένα αναλογικό εκλογικό σύστημα, η οποία, όπως και το μόνους της πλειοψηφίας, επηρεάζει κρίσιμες συνταγματικές παραμέτρους, άλλες περισσότερο και άλλες λιγότερο. Αυτό, χρησιμοποιώντας ως δείκτη το ποσοστό ψήφων των επιμέρους συνδυασμών, εισάγει μία δυσμενή διάκριση εις βάρος των κομμάτων με τη μικρότερη δύναμη και θυμίζει στα γενικά του χαρακτηριστικά το μόνους της πλειοψηφίας, με την διαφοροποίηση ότι το τελευταίο εισάγει ευθέως θετική διάκριση υπέρ του πλειοψηφούντος συνδυασμού (και εμμέσως δυσμενή κατά των μειοψηφούντων), ενώ για το ελάχιστο κατώφλι ισχύει το ακριβώς αντίθετο. Για τον λόγο αυτό σε πολλά σημεία η επιχειρηματολογία σχετικά με τη συνταγματικότητα ή μη της εν λόγω ρύθμισης είναι παρόμοια με εκείνη που αναπτύχθηκε και στην περίπτωση του μόνους της πλειοψηφίας, οπότε και στις περιπτώσεις αυτές γίνεται παραπομπή σε αυτή.

2.1. Ποιες συνταγματικές αρχές επηρεάζονται;

2.1.1. Αρχή λαϊκής κυριαρχίας - ανόθευτη εκδήλωση λαϊκής βούλησης

Με μία επιχειρηματολογία παρόμοια με εκείνη που αναπτύχθηκε και στην περίπτωση του μόνους της πλειοψηφίας, η εν λόγω ρύθμιση, διαγράφοντας ένα σύνολο ψήφων χρησιμοποιώντας ως κριτήριο το ποσοστό ψήφων, κατ' αρχήν παραβιάζει ένα σύνολο συνταγματικών αρχών, όπως την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας και την αρχή της ανόθευτης εκδήλωσης της λαϊκής βούλησης. Πράγματι, αν για παράδειγμα χωρίς την εφαρμογή της υπό εξέταση ρύθμισης θα εισέρχονταν στην Βουλή 10 κόμματα, αλλά με την εφαρμογή αυτής εισέρχονται τελικά 2 θίγεται εμμέσως η λαϊκή κυριαρχία καθώς και η αρχή της ανόθευτης εκδήλωσης της λαϊκής θέλησης. Με την ίδια επιχειρηματολογία που αναπτύχθηκε και ανωτέρω για το μόνους της πλειοψηφίας, σε ένα βαθμό βλέπουμε ότι δεν εφαρμόζεται η βούληση του λαού. Όταν ο κυρίαρχος λαός, ασκώντας το εκλογικό του δικαίωμα, ρητά και συνειδητά επιλέγει ορισμένους συνδυασμούς αλλά τελικά ο νομοθέτης τους αποκλείει και καταλήγει να διαμορφώνει ένα κοινοβούλιο με σημαντικά διαφορετική σύνθεση, αυτό συνιστά εμμέσως μία παραβίαση της λαϊκής κυριαρχίας καθώς και μία στρέβλωση της εκπεφρασμένης λαϊκής βούλησης.

2.1.2. Αντιπροσώπευση

Παρομοίως προβληματική καθίσταται και η ορθή εφαρμογή της αρχής της αντιπροσώπευσης και φυσικά της λεγόμενης αντιπροσωπευτικότητας. Πολύ απλά, όταν το εκλογικό σώμα ψηφίζει ορισμένους συνδυασμούς, καθώς αυτοί τον εκφράζουν, το πράττει θέλοντας οι συνδυασμοί αυτοί να τον αντιπροσωπεύσουν εντός του κοινοβουλίου. Βέβαια, σε συνδυασμούς που συγκεντρώνουν ένα πολύ μικρό αριθμό ψήφων είναι πιθανότερο να έχουμε το φαινόμενο ο εκλογέας να ψηφίζει όχι τόσο επειδή πράγματι τον εκφράζει ο εν λόγω συνδυασμός αλλά επειδή αποδοκιμάζει τα

συνταγματικής σημασίας, που είναι η σταθερότητα, δεν είναι τελικά θεμιτή καθώς μπορεί ο σκοπός να επιτευχθεί με λιγότερο επεμβατικό τρόπο και δεν είναι τελικά αναλογική.

μεγαλύτερα κόμματα και πιστεύει ότι η ψήφος του δεν θα έχει κάποια ουσιαστική επίδραση στο αποτέλεσμα. Φυσικά, μπορεί και να επιθυμεί ευθέως την είσοδο αυτού του μικρού συνδυασμού στο κοινοβούλιο, ώστε να ασκήσει πίεση στους αποδοκιμαζόμενους από εκείνον συνδυασμούς, πράγμα που συνιστά μία βούληση που θα πρέπει να γίνει καθ' όλα σεβαστή. Σε κάθε περίπτωση, όπως συμβαίνει και με το παρεχόμενο μόνους εδρών, και η παρούσα ρύθμιση δεν βρίσκεται σε απόλυτη συμφωνία με την αντιπροσωπευτική αρχή καθώς κάποιοι συνδυασμοί, που το εκλογικό σώμα έχει επιλέξει να το αντιπροσωπεύσουν, μένουν τελικά εκτός κοινοβουλίου επιφέροντας και την αντίστοιχη μεταβολή στον δείκτη αντιπροσωπευτικότητας.

2.1.3. Κοινοβουλευτική αρχή

Το ελάχιστο κατώφλι, ως ρύθμιση, δεν δίνει ευθέως και άμεσα ένα σύνολο εδρών στον πλειοψηφούντα συνδυασμό, όπως κάνει το πριμ της πλειοψηφίας. Όμως, το κάνει έμμεσα, αποκλείοντας την κατανομή εδρών σε έναν αριθμό συνδυασμών που δεν καταφέρνουν να ξεπεράσουν το πολυπόθητο κατώφλι, οι οποίες έδρες κατανέμονται τελικά στους υπόλοιπους συνδυασμούς, αυξάνοντας φυσικά την κοινοβουλευτική τους ισχύ. Με την υπό εξέταση ρύθμιση, όπως ακριβώς αναπτύχθηκε ανωτέρω σχετικά με το μόνους της πλειοψηφίας, δεν αναιρείται η εκ του συντάγματος απορρέουσα υποχρέωση να απολαμβάνει η κυβέρνηση σε κάθε περίπτωση την εμπιστοσύνη της βουλής. Ωστόσο, επιτυγχάνεται η σημαντική ενίσχυση της κυβέρνησης, η οποία όμως νομιμοποιείται από μία βουλή που δεν εκφράζει απόλυτα τον λαό και συνεπώς τίθεται εν προκειμένω ένα ζήτημα νομιμοποίησής της.

2.1.4. Αρχή ισότητας της ψήφου και ισοδυναμία

Όπως συμβαίνει και στην περίπτωση του μόνους της πλειοψηφίας, το ελάχιστο κατώφλι, με τον ίδιο τρόπο, μεταβάλλοντας τις ισορροπίες εντός κοινοβουλίου πριν και μετά την εφαρμογή του, οδηγεί σε μία κατ' αποτέλεσμα παραβίαση της αρχής της ισότητας και φυσικά της ισοδυναμίας των ψήφων. Αποκλείοντας την είσοδο σε έναν αριθμό συνδυασμών, οι οποίοι θα αποσπούσαν ορισμένες έδρες, οδηγεί στην παραχώρηση των εδρών αυτών στους λοιπούς συνδυασμούς, με αποτέλεσμα την παραβίαση της αρχής της ισότητας της ψήφου. Από την άλλη και η διαγραφή μίας ψήφου ενός εκλογέα είναι μία κατ' αρχήν παραβίαση της ισότητας της δικής του ψήφου έναντι της ψήφου ενός άλλου εκλογέα, η οποία τελικά προσμετράται. Κρίσιμο όμως είναι αν αυτή η διαγραφή γίνεται με βάση αποδεκτά και αξιοκρατικά κριτήρια ή όχι (όπως το κριτήριο της ιδεολογίας).

2.1.5. Ίση μεταχείριση πολιτικών κομμάτων

Όπως και στις ανωτέρω αρχές, έτσι και στην συγκεκριμένη, η επιχειρηματολογία σχετικά με την συνταγματικότητα ή μη του ελάχιστου κατωφλίου είναι κοινή με εκείνη σχετικά με τη συνταγματικότητα του μόνους της πλειοψηφίας. Ανάλογα με το τι εκληφθεί ως βάση της εν λόγω αρχής και ανάλογα με ποιο είναι το ακριβές περιεχόμενό της, η απάντηση διαφοροποιείται. Αν η ισότητα στην μεταχείριση των πολιτικών κομμάτων εκληφθεί ως αναλογική ισότητα, τότε ένας αποκλεισμός μπορεί να θεωρηθεί αποδεκτός. Αν η ισότητα θεωρηθεί ως απόλυτη, αριθμητική ισότητα, τότε το ελάχιστο κατώφλι εισάγει μία άμεση προσβολή της αρχής της ίσης μεταχείρισης των πολιτικών κομμάτων, υπέρ των συνδυασμών που συγκεντρώνουν ποσοστό ψήφων ανώτερο από αυτό που ορίζει το ελάχιστο κατώφλι και κατά των λοιπών.

2.1.6. Πολυκομματισμός

Η αρχή του πολυκομματισμού, ως η αρχή η οποία στηρίζει την ύπαρξη περισσότερων τάσεων εντός του κοινοβουλίου ώστε να επιτυγχάνεται η απαιτούμενη πολυφωνία είναι μάλλον η αρχή, η οποία πλήττεται άμεσα από την θέσπιση ενός ελάχιστου κατωφλίου. Πράγματι, με μία τέτοια ρύθμιση φαίνεται πως ο νομοθέτης στοχεύει ευθέως στο να αποκλείσει την εισαγωγή περισσότερων κομμάτων εντός του κοινοβουλίου. Να σημειώσουμε πως εδώ φαίνεται να υπάρχει

μία μικρή διαφοροποίηση σε σχέση με την προηγουμένως εξεταζόμενη ρύθμιση, η οποία μπορεί έμμεσα μόνο να επηρεάζει την αρχή του πολυκομματισμού.

2.1.7. Δημοκρατική αρχή

Η δημοκρατική αρχή, ως αρχή που σέβεται την μειοψηφία, όπως και η αρχή του πολυκομματισμού φαίνεται πως επίσης προσβάλλεται ευθέως με το ελάχιστο κατώφλι. Αυτό στοχεύει ευθέως στο να αποκλείσει την είσοδο εντός του κοινοβουλίου των μειοψηφούντων συνδυασμών, ακριβώς λόγω του γεγονότος ότι υποστηρίζονται από μία μειοψηφία του εκλογικού σώματος. Υπό αυτήν την έννοια έχουμε μία κατ' αρχήν προσβολή της δημοκρατικής αρχής, η οποία μένει να εξεταστεί αν τελικά δικαιολογείται.

2.2. Συνταγματική ή όχι;

Προκειμένου να επιτευχθεί η πολυπόθητη κυβερνητική σταθερότητα προφανώς απαιτείται η με κάποιο τρόπο απόκτηση περισσότερων εδρών από τον πρώτο συνδυασμό (γενικότερα από τους συνδυασμούς με τα υψηλότερα ποσοστά ψήφων), ούτως ώστε να μπορέσει να σχηματίσει μία αυτοδύναμη κυβέρνηση ή, έστω μία κυβέρνηση συνεργασίας στην οποία όμως να έχει μία ισχυρή παρουσία. Καθώς αυτό δεν είναι πάντοτε εφικτό να προέλθει από μία εκλογική διαδικασία, στον βαθμό που απαιτείται επέμβαση από τον νομοθέτη, ένα ελάχιστο κατώφλι, αποτρέποντας τον κατακερματισμό της πολιτικής δύναμης σε περισσότερα κόμματα και ενισχύοντας παράλληλα με τον τρόπο αυτό και τον πλειοψηφούντα συνδυασμό φαίνεται να είναι πρόσφορο μέτρο. Ως προς την αναγκαιότητα του μέτρου, συγκριτικά με ένα αμιγώς πλειοψηφικό σύστημα φαίνεται πως το ελάχιστο κατώφλι σίγουρα είναι λιγότερο επαχθές μέτρο. Συγκριτικά με ένα άλλο μέτρο, όπως το μπόνους της πλειοψηφίας, φαίνεται πως το ελάχιστο κατώφλι είναι μάλλον επαχθέστερο ως προς κάποιες παραμέτρους (πολυκομματισμός, προστασία της μειοψηφίας).

Σε σχέση με τον σκοπό της αποφυγής καταθρυμματισμού των πολιτικών δυνάμεων μπορούμε να διαπιστώσουμε την αποτελεσματικότητα της ρύθμισης χρησιμοποιώντας τα αποτελέσματα των τελευταίων βουλευτικών εκλογών. Με βάση αυτά, χωρίς την εφαρμογή κανενός ελάχιστου κατωφλίου θα έπρεπε να εισέλθουν στην βουλή τουλάχιστον 12 κόμματα, τα οποία θα λάμβαναν (σε μία πρώτη κατανομή) από 119 έδρες τουλάχιστον το πρώτο και από μία και δύο μόλις έδρες τα τρία τελευταία⁵⁹. Με την θέσπιση της ρήτρας του 3% αποκλείονται τα 6 και εισέρχονται στην βουλή τελικά συνολικά 6 κόμματα. Φαίνεται συνεπώς πως το ελάχιστο κατώφλι όντως λειτουργεί υπέρ της εξυπηρέτησης του σκοπού για τον οποίο προβλέπεται.

Το ΑΕΔ κρίνοντας τη συνταγματικότητα της ρήτρας του 3% για τις εθνικές εκλογές⁶⁰ την θεώρησε συνταγματικώς αποδεκτή, όπως και την ρήτρα του 3% του εθνικού νόμου για τις ευρωεκλογές, όπου, το ίδιο δικαστήριο, με την ίδια επιχειρηματολογία⁶¹ έκρινε ότι συμβάλλει στην «αποφυγή καταθρυμματισμού των πολιτικών δυνάμεων στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και στην εντεύθεν διασφάλιση της λειτουργικότητας αυτού»⁶².

Μπορεί σε απόλυτες τιμές να είναι εμφανής η προβληματική της προσβολής των ανωτέρω συνταγματικών παραμέτρων, (με την ρήτρα εισέρχονται 6 συνδυασμοί, χωρίς την ρήτρα εισέρχονται 12, με την ρήτρα ένα σύνολο 455.691 ψήφων αχρηστεύεται, (οι οποίες είναι πολύ

⁵⁹ Ο υπολογισμός έγινε με βάση το σύστημα της απλής αναλογικής, χωρίς το ελάχιστο κατώφλι, με βάση τα στοιχεία των εκλογών του Ιουλίου του 2019, όπως έχουν δημοσιευτεί στην ηλεκτρονική σελίδα του Υπουργείου Εσωτερικών: <https://ekloges.ypes.gr/current/v/home/parties/>

⁶⁰ ΑΕΔ 12/1994

⁶¹ ΑΕΔ 3/2005

⁶² Συνταγματικά θεμιτή έχει κρίνει και το Συνταγματικό Δικαστήριο της Γερμανίας τη ρήτρα του 5%. Όμως, όπως παρατηρεί ο Δημήτρης Τσάτσος σε συνέντευξή του στα «Νέα», στην Γερμανία ένα κόμμα που δεν φτάνει το κατώφλι του 5%, εκλέγει σε μία μονοεδρική περιφέρεια έναν βουλευτή και συμμετέχει στην κατανομή των βουλευτών.

κοντά στο σύνολο ψήφων που συγκέντρωσε ο τρίτος συνδυασμός⁶³), ωστόσο σε πρακτικό επίπεδο μία βουλή διασκεδασμένη σε 12 συνδυασμούς είναι ίσως δύσκολο να λειτουργήσει. Ευκαίριο δεν μπορεί να είναι μόνο να εισέλθουν περισσότερα κόμματα στη βουλή και να ακούγονται περισσότερες φωνές, αλλά να μπορεί η βουλή να λειτουργήσει αποτελεσματικά εξυπηρετώντας τον σκοπό της. Συνεπώς, μία ρήτρα και εφόσον αυτή ορίζεται σε σχετικά χαμηλό ποσοστό και εφόσον εισέρχεται στη βουλή ένα ελάχιστο ποσοστό κομμάτων, τότε αυτή θα πρέπει να κρίνεται μάλλον συνταγματική. Προς αυτή την κατεύθυνση, ο νομοθέτης θα μπορούσε να εισάγει επιπλέον ρύθμιση, με την οποία να προσδιορίζει ειδικότερα έναν ελάχιστο αριθμό κομμάτων που θα πρέπει εισέλθει τελικά στη βουλή, είτε σε απόλυτες τιμές (π.χ. να εισέρχονται τουλάχιστον 5 ή 6), είτε ποσοστιαία. Η ρύθμιση αυτή προτείνεται γιατί αν δημιουργεί ζητήματα ένας αποκλεισμός 6 κομμάτων τη στιγμή που εισέρχονται άλλα 6 στη βουλή, το πρόβλημα θα ήταν μεγαλύτερο αν οι σχηματισθείσες πλειοψηφίες οδηγούσαν σε μία δικομματική βουλή με αποκλεισμό των υπόλοιπων κομμάτων⁶⁴.

3. Η διάκριση μεταξύ αυτοτελών κομμάτων και συνασπισμών

3.1. Το περιεχόμενο της ρύθμισης

Με την εν λόγω ρύθμιση, ο νομοθέτης εισάγει μία διάκριση μεταξύ αυτοτελών κομμάτων και συνασπισμών κομμάτων, με τον συνασπισμό κομμάτων, είτε να αποκλείεται από την συμμετοχή στην τρίτη κατανομή, είτε να χρειάζεται μεγαλύτερο αριθμό ψήφων για την συμμετοχή στην κατανομή. Σε αντίθεση με το μόνους της πλειοψηφίας και το ελάχιστο κατώφλι, το μέτρο αυτό δεν στηρίζεται σε αριθμητικά κριτήρια και δεν λαμβάνει υπ' όψη το ποσοστό ψήφων των συνδυασμών, αλλά χρησιμοποιεί ένα ποιοτικό κριτήριο, που είναι η τεκμαιρόμενη πολιτική και ιδεολογική ομοιογένεια της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας. Και εδώ ο σκοπός για τον οποίο προτάσσεται αυτή η ρύθμιση είναι η επίτευξη της κυβερνητικής σταθερότητας.

3.2. Συνταγματική ή όχι η διάκριση;

Ως προς το ερώτημα αυτό έχουν διατυπωθεί τόσο απόψεις που δέχονται τη συνταγματικότητά του όσο και απόψεις που υποστηρίζουν το αντίθετο. Κατά την άποψη που δέχεται τη συνταγματικότητα της διάκρισης⁶⁵ «*Η δυσμενής μεταχείριση των συνασπισμών, συνηθέστατη στην ελληνική εκλογική νομοθεσία, έχει κριθεί σύμφωνη με το Σύνταγμα. Η λανθάνουσα δικαιολογία αυτής της ρυθμίσεως είναι ότι η πολιτική ανομοιογένεια που χαρακτηρίζει τους συνασπισμούς αποτελεί στοιχείο νόθευσης της λαϊκής βούλησης και κίνδυνο για την μετεκλογική κυβερνητική σταθερότητα. Το γεγονός ότι, στο προηγούμενο νομοσχέδιο, η δυσμενής μεταχείριση εκδηλώνεται όχι με την καθιέρωση υψηλότερου ποσοστού ψήφων για τη συμμετοχή σε κάποια, επόμενη της πρώτης, κατανομή, αλλά με αποκλεισμό της συμμετοχής στην τρίτη κατανομή, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι ασκεί επιρροή από την άποψη της συνταγματικότητας. Κατά συνέπεια, η προκείμενη ρύθμιση δεν αντίκειται στο Σύνταγμα*»⁶⁶. Από την άλλη όμως, έχει υποστηριχθεί και η αντίθετη

⁶³ 457.623 ψήφοι

⁶⁴ Βλ. όμως και Α. Ράϊκο, ο οποίος θεωρεί ότι η συνταγματικότητα της ρήτρας του 3% και ο περιορισμός της αρχής της ισοδυναμίας της ψήφου που θεσπίζεται από αυτήν είναι αναμφίβολα συνταγματική. Α. Ράϊκος, Γνωμοδότηση, (ΤοΣ) 1/1994, Δικονομικών Εκλογικών Δίκαιον, σελ. 308

⁶⁵ Η άποψη των δύο μελών του Επιστημονικού Συμβουλίου της Βουλής, Κουμάντου και Επ. Σηλιωτόπουλου, όπως διατυπώνεται στο αριθ. 40/30.10.1990 Πρακτικό του Επιστημονικού Συμβουλίου της Βουλής

⁶⁶ Η συνταγματικότητα της διάταξης γίνεται δεκτή και από τον Αθανάσιο Ράϊκο, ο οποίος θεωρεί ότι δεν θίγει τη βάση της αρχής της ισοδυναμίας της ψήφου. Βλ. Γνωμοδότηση, (ΤοΣ) 1/1994 και από τον Βαγγέλη Βολουδάκη, κατά τον οποίο δεν μπορεί να θεωρηθεί αντίθετη προς το Σύνταγμα «στο μέτρο που κατατείνει στη λογική ενίσχυση της κοινοβουλευτικής δύναμης των αυτοτελών κομμάτων, η οποία είναι αναγκαία για τη διασφάλιση της κυβερνητικής σταθερότητας, που αποτελεί έναν από τους σοβαρότερους σκοπούς της εκλογής των βουλευτών.», Γνωμοδότηση, (ΤοΣ) 1/1994

άποψη, σύμφωνα με την οποία⁶⁷ η διάκριση μεταξύ αυτοτελών συνδυασμών και συνασπισμών κομμάτων «...θα αντέβαινε...προς την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας...την ισοδυναμία της ψήφου, η οποία είναι απόρροια της δημοκρατικής αρχής και της αρχής της καθολικής ψηφοφορίας και όχι της γενικής αρχής της ισότητας που νοείται ως αναλογική και δεκτική ποιοτικών διαφοροποιήσεων και επιτρεπτική ανόμοιας μεταχείρισης ανόμοιων καταστάσεων...και επίσης προς την αρχή της ίσης μεταχείρισης και ίσης ευκαιρίας των πολιτικών κομμάτων και προς το δικαίωμά τους να καθορίζουν την εκλογική και εν γένει πολιτική τους τακτική, διαμεσολαβώντας στην έκφραση της λαϊκής θέλησης και συμβάλλοντας έτσι στην ελεύθερη λειτουργία του πολιτεύματος»⁶⁸. Φυσικά, το πρόβλημα της παρούσας διάταξης είναι και η ποιοτική διαφοροποίηση που εισάγει. Στο ερώτημα του αν το Σύνταγμα επιτρέπει μία «ποιοτική διαφοροποίηση βουλευτών» ενόψει του σκοπού της κομματικής ομοιογένειας της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας, η απάντηση δεν μπορεί παρά να είναι αρνητική⁶⁹.

4. Η ρήτρα εξομάλυνσης

4.1. Το περιεχόμενο

Η ρήτρα εξομάλυνσης, όπως προβλέφθηκε στον ν. 1907/1990 αποσκοπεί στην εξασφάλιση ενός δείκτη αντιπροσωπευτικότητας 70% τουλάχιστον, που όμως για να τον πετύχει χρησιμοποιεί ως μέσο την αφαίρεση εδρών από τον αμέσως προηγούμενο σε έδρες συνδυασμό. Ο μηχανισμός αυτός, όταν μάλιστα εφαρμόζεται και σε συνδυασμό με την αναφερθείσα διάκριση μεταξύ αυτοτελών κομμάτων και συνασπισμών κομμάτων (και τον αποκλεισμό των τελευταίων από την συμμετοχή στην τρίτη κατανομή εδρών) καταλήγει να εισάγει διπλή δυσμενή διάκριση κατά συνασπισμών κομμάτων. Αν δηλαδή ο συνασπισμός κομμάτων, που απέσπασε την πλειοψηφία σε ψήφους, μετά την κατανομή των εδρών, έρχεται δεύτερος σε αριθμό εδρών, τότε προκειμένου ο τρίτος σε αριθμό εδρών συνδυασμός να συμπληρώσει τον απαιτούμενο αριθμό, για να αγγίξει έναν δείκτη αντιπροσωπευτικότητας 70%, θα αποσπάσει έδρες από τον δεύτερο, δηλαδή τον συνασπισμό κομμάτων.

4.2. Η συνταγματικότητα

Εν προκειμένω, τίθεται το ερώτημα κατά πόσο μία ρύθμιση, με την οποία εισάγεται διαφοροποίηση, εξ' αποτελέσματος, υπέρ του πρώτου σε έδρες κόμματος (και όχι σε ψήφους), επιβαρύνοντας μόνο τα υπόλοιπα κόμματα ή συνασπισμούς είναι σύμφωνη με το Σύνταγμα. Το μέτρο αυτό, εφόσον στηρίζεται στη προαναφερθείσα διάκριση μεταξύ αυτοτελών κομμάτων και συνασπισμών κομμάτων, προσκρούει στις αντίστοιχες διατάξεις στις οποίες προσκρούει και η τελευταία. Έχει διατυπωθεί επίσης η άποψη⁷⁰ πως ο μηχανισμός αυτός εισάγει δύο διαφορετικά εκλογικά συστήματα κατ' ουσία, ένα για το πρώτο σε έδρες κόμμα και διαφορετικό για τα επόμενα καθώς το πρώτο δεν θίγεται από τον μηχανισμό της εξομάλυνσης. Σε κάθε περίπτωση, ακόμα και αν ένας δείκτης αντιπροσωπευτικότητας που προσεγγίζει την μονάδα θεωρείται το δέον, όταν αυτό γίνεται εις βάρος ορισμένων συνδυασμών μεταφέροντας έδρες, δεν είναι αποδεκτό.

⁶⁷ Όπως η άποψη του Προέδρου του Ανωτέρω Επιστημονικού Συμβουλίου της Βουλής, Αρ. Μάνεση, όπως αυτή διατυπώνεται στην έκθεση της Επιστημονικής Υπηρεσίας επί του νομοσχεδίου.

⁶⁸ Με την αντισυνταγματικότητα της διάταξης συντάσσεται και ο Ευάγγελος Βενιζέλος, (ΤοΣ) 1/1991, σελ. 48. Επίσης και ο Δημήτρης Τσάτσος σε συνέντευξη στα «Νέα», 25.10.1990, ο οποίος διατυπώνει ότι η διαφορετική μεταχείριση μεταξύ αυτοτελών κομμάτων και συνασπισμών δεν είναι πολιτικά και συνταγματοπολιτικά ορθή.

⁶⁹ Νίκος Αλιβιζάτος, Τα συνταγματικά της lex couveliana, (ΤοΣ) 1/1991

⁷⁰ Ευάγγελος Βενιζέλος, ο.π., σελ. 50

Συμπεράσματα

Ο Οδυσσέας δίνει εντολή στο πλήρωμά του να τον δέσει στο κατάρτι, αφήνοντάς του όμως τα μάτια και τα αυτιά ανοιχτά, ούτως ώστε να μπορέσει να ακούσει το τραγούδι των Σειρήνων. Με αυτόν τον τρόπο, ο κυρίαρχος Οδυσσέας αποφασίζει ο ίδιος να αυτοπεριοριστεί δίνοντας ταυτόχρονα εντολή σε κάποιον άλλον, το πλήρωμά του, να εκτελέσει την εντολή αυτή. Τα δεσμά που περιορίζουν τον Οδυσσέα είναι προϊόν δικής του επιλογής, ενώ το πλήρωμα εκτελεί απλώς μία εντολή μέσα στα όρια που έχουν καθοριστεί από τον κυρίαρχο εντολέα. Η πράξη του πληρώματος νομιμοποιείται από τον ίδιο τον Οδυσσέα. Αν το πλήρωμα όμως, παράκουε την εντολή και ενεργούσε με διαφορετικό τρόπο, για παράδειγμα έλυνε τον Οδυσσέα νωρίτερα από όταν έπρεπε, ή του έκλεινε τα μάτια και τα αυτιά παράλληλα, τότε οι εν λόγω πράξεις του πληρώματος θα βρισκόνταν εκτός πλαισίου νομιμοποίησης και θα παραβίαζαν την κυριαρχία του Οδυσσέα⁷¹.

Εντός της σύγχρονης δημοκρατικής κοινωνίας, κυρίαρχος είναι ο λαός, ο οποίος με τη σειρά του δεσμεύεται μόνο από το Σύνταγμα και τους νόμους, εφόσον βέβαια οι τελευταίοι βρίσκονται σε συμφωνία με το Σύνταγμα. Ο λαός, ως κυρίαρχος και ως άλλος Οδυσσέας, είναι εκείνος ο οποίος δίνει τις εντολές για τον τρόπο «πλεύσης» της χώρας. Καθώς όμως η άμεση άσκηση της εξουσίας δεν είναι λειτουργική στη σύγχρονη εποχή, ο λαός προσέρχεται στις κάλπες, ασκεί το εκλογικό του δικαίωμα και επιλέγει τα πρόσωπα εκείνα που θα τον εκπροσωπήσουν στο κοινοβούλιο και τα οποία με τη σειρά τους θα ασκήσουν την νομοθετική και την εκτελεστική εξουσία. Αντιπαραβάλλοντας με την παραπάνω εικόνα, όπως ο Οδυσσέας μπορεί να επιλέξει κάποια πρόσωπα από το πλήρωμα, έτσι και ο λαός επιλέγει τους αντιπροσώπους του, με την εκλογική διαδικασία. Έτσι, σε ένα δημοκρατικό πολίτευμα, οι εκλογές αποτελούν την ύψιστη στιγμή της λειτουργίας του και προκειμένου να διασφαλίζεται ότι πράγματι όλο αυτό το οικοδόμημα λειτουργεί σωστά, ιδιαίτερη σημασία θα πρέπει να δίνεται στον τρόπο με τον οποίο η βούληση του κυρίαρχου λαού μετατρέπεται σε βουλευτική έδρα, δηλαδή στο εφαρμοστέο εκλογικό σύστημα. Καθώς το Σύνταγμα δεν καθορίζει το είδος του εκλογικού συστήματος, ο νομοθέτης είναι ελεύθερος να το πράξει, φυσικά δεσμευόμενος όμως από τις επιταγές του Συντάγματος και ιδίως από την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας, την αντιπροσωπευτική αρχή, την κοινοβουλευτική αρχή, την αρχή της ισότητας της ψήφου, την δημοκρατική αρχή, την αρχή της ίσης μεταχείρισης των πολιτικών κομμάτων, την αρχή του πολυκομματισμού και την αρχή της ανόθευτης εκδήλωσης της λαϊκής βούλησης. Ωστόσο, ο εκλογικός νομοθέτης, θα πρέπει πάντοτε (και όχι μόνο σε περιόδους πολιτικής αστάθειας), να έχει στο νου του και τον θεμελιώδη στόχο της πολιτικής, κατ' αρχάς, και της κυβερνητικής, σε ύστερο χρόνο, σταθερότητας και της ομαλής και αποτελεσματικής λειτουργίας του πολιτεύματος. Η πολιτική σταθερότητα πρέπει να νοείται ως η ικανότητα μίας βουλής να διεξάγει ομαλό πολιτικό βίο και σε καμία περίπτωση δεν θα πρέπει να ταυτίζεται με μία μονοκομματική κυβέρνηση αποκλειστικά. Σταθερότητα επίσης, δεν σημαίνει και μονοκομματική βουλή, αν και προφανώς μία μονοκομματική ή δικομματική βουλή θα ήταν και περισσότερο σταθερή.

Έτσι, καθίσταται κρίσιμος ο έλεγχος του εκάστοτε εκλογικού συστήματος υπό το πρίσμα του συντάγματος και των συνταγματικών παραμέτρων και της αρχής της αναλογικότητας, σε σχέση με τον επιδιωκόμενο σκοπό. Ο έλεγχος αυτός θα πρέπει να αφορά κάθε ρύθμιση μεμονωμένα και τον εκλογικό νόμο συνολικά. Όπως εκτέθηκε ανωτέρω, ρυθμίσεις μικτών εκλογικών συστημάτων, οι οποίες τίθενται συχνότερα στο προσκήνιο και στο στόχαστρο της θεωρίας και του

⁷¹ Το παράδειγμα προέρχεται από τις παραδόσεις του Γ. Δρόσου στα πλαίσια του μαθήματος των Εφαρμογών Δημοσίου Δικαίου στη Νομική Αθηνών, όπως επίσης αναφέρεται και σε: Βασιλική Χρήστου, ο.π.

ελέγχου συνταγματικότητας από τα δικαστήρια είναι το λεγόμενο πριμ της πλειοψηφίας, το ελάχιστο κατώφλι, η διάκριση μεταξύ αυτοτελών κομμάτων και συνασπισμών κομμάτων (οι οποίες απαντώνται και στον πρόσφατο ν. 4654/2020) καθώς και η λεγόμενη ρήτρα εξομάλυνσης. Όπως είδαμε, οι ρυθμίσεις αυτές, κατ' αρχήν, θίγουν τις ανωτέρω συνταγματικές αρχές, άλλες περισσότερο και άλλες λιγότερο, άλλες άμεσα και άλλες έμμεσα.

Το πριμ της πλειοψηφίας, καθώς χορηγεί ένα σημαντικό σύνολο εδρών σε ορισμένο συνδυασμό διευκολύνοντας κατ' επέκταση την δυνατότητα κτήσης αυτοδυναμίας και δημιουργώντας μία πλειοψηφία, η οποία δεν ανταποκρίνεται στην πραγματική βούληση του λαού, προσβάλλει κατ' αρχήν την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας και την αρχή της ανόθευτης εκδήλωσης της λαϊκής βούλησης. Επίσης, δεδομένου ότι επηρεάζει την αναλογία εδρών και ψήφων, προσβάλλει την αρχή της αντιπροσώπευσης (και την αντιπροσωπευτικότητα), ενώ και κατ' επέκταση των προηγούμενων, προσβάλλει φυσικά και την κοινοβουλευτική αρχή οδηγώντας σε αμφισβήτηση της νομιμοποίησης της κυβέρνησης. Ακόμα, με την εν λόγω ρύθμιση φυσικά προσβάλλεται και η αρχή της ίσης μεταχείρισης των πολιτικών κομμάτων και της ισότητας της ψήφου. Ως προς την αρχή του πολυκομματισμού, η ρύθμιση από μόνη της (χωρίς την εφαρμογή για παράδειγμα και του ελάχιστου κατωφλίου), δεν φαίνεται μάλλον να την επηρεάζει άμεσα, όπως και την – υπό την έννοια του σεβασμού της μειοψηφίας - δημοκρατική αρχή.

Κάπως αντίστοιχη φαίνεται να είναι και η επίδραση του ελάχιστου κατωφλίου στις αντίστοιχες συνταγματικές αρχές, με ελάχιστες διαφοροποιήσεις. Έτσι, καθώς και το ελάχιστο κατώφλι είναι μία πλειοψηφική ρήτρα με κριτήριο αριθμητικό, που δημιουργεί μία μεταβολή στην αντιστοιχία εδρών και ψήφων και επηρεάζει το εκλογικό αποτέλεσμα και δημιουργεί μία κατάσταση υπέρ πλειοψηφούντων συνδυασμών και κατά των μειοψηφούντων, φαίνεται πως προσβάλλει κατ' αρχήν, την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας και την αρχή της ανόθευτης εκδήλωσης της λαϊκής θέλησης, την αρχή της αντιπροσώπευσης, την κοινοβουλευτική αρχή, την αρχή της ισότητας και της ίσης μεταχείρισης των πολιτικών κομμάτων. Από την άλλη, σε αντίθεση με το πριμ της πλειοψηφίας, η εν λόγω ρύθμιση φαίνεται να προσβάλλει ευθέως την αρχή του πολυκομματισμού (καθώς εμποδίζει την είσοδο περισσότερων κομμάτων στη βουλή) και την δημοκρατική αρχή, καθώς επίσης ευθέως δεν προστατεύει τη μειοψηφία, αλλά το αντίθετο.

Οι ανωτέρω διαπιστώσεις δεν σημαίνουν όμως πως οποιεδήποτε ο εκλογικός νομοθέτης εισάγει μία παρόμοια ρύθμιση τότε ο αντίστοιχος νόμος θα πρέπει να κρίνεται ως αντισυνταγματικός και η ρύθμιση να μην εφαρμόζεται. Από την άλλη, ούτε το γεγονός ότι οι ρυθμίσεις αυτές τίθενται για την επίτευξη σταθερότητας δεν αρκεί από μόνο του για να τις δικαιολογήσει. Συμπερασματικά, οι ρυθμίσεις παραβιάζουν κατ' αρχήν θεμελιώδεις συνταγματικές αρχές, μπορούν να γίνουν αποδεκτές ενόψει της επίτευξης του στόχου της σταθερότητας, ωστόσο, για να γίνουν αποδεκτές θα πρέπει πρώτα να γίνει μία συνολική εξέταση, η οποία θα λαμβάνει υπ' όψη ειδικότερα: υπό ποιες προϋποθέσεις χορηγείται το πριμ; Ποιο είναι το ελάχιστο ποσοστό που πρέπει να έχει συγκεντρώσει ένας συνδυασμός για να το λάβει; Πόσες έδρες χορηγούνται; Σε ποιο ύψος ρυθμίζεται το ελάχιστο κατώφλι; Μήπως συνδυάζεται και με άλλες, που εισάγουν δυσμενείς, για τους πληττόμενους συνδυασμούς, ρυθμίσεις; Πόσοι συνδυασμοί εισέρχονται τελικά στην βουλή;

Περαιτέρω, προβληματική κρίνεται και η ρύθμιση, η οποία διακρίνει μεταξύ αυτοτελών κομμάτων και συνασπισμών κομμάτων, είτε αποκλείοντας τους δεύτερους από την συμμετοχή στην τρίτη κατανομή, είτε θέτοντας γι' αυτούς μεγαλύτερο αριθμό ψήφων για την συμμετοχή στην κατανομή, είτε αποκλείοντας τους από τη δυνατότητα απολαβής του πριμ της πλειοψηφίας. Το μέτρο της διάκρισης μεταξύ αυτοτελών κομμάτων και συνασπισμών, στο βαθμό που καταφέρνει να ανατρέψει το εκλογικό αποτέλεσμα, δηλαδή να μετατρέψει την πλειοψηφία, την οποία επέλεξε

ο λαός, σε μειοψηφία, δίχως άλλο έρχεται σε αντίθεση με την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας, την αρχή της ανόθευτης εκδήλωσης της λαϊκής βούλησης, την κοινοβουλευτική αρχή, την αρχή της αντιπροσώπευσης και την αρχή της ισότητας της ψήφου. Περαιτέρω, στον βαθμό που εισάγει δυσμενή διάκριση κατά κομμάτων, παραβιάζει και την αρχή της ίσης μεταχείρισης των κομμάτων. Τέλος, εξίσου προβληματική κρίνεται και η λεγόμενη ρήτρα εξομάλυνσης με τη μεταφορά εδρών από έναν συνδυασμό στον άλλον. Ενώ, η αντιπροσωπευτική εκπροσώπηση του λαού εντός της βουλής και η τήρηση ενός δείκτη αντιπροσωπευτικότητας κοντά στη μονάδα είναι κάτι το επιθυμητό, η ρήτρα εξομάλυνσης επιδιώκει να δημιουργήσει ένα δείκτη αντιπροσωπευτικότητας που να μην πέφτει κάτω από το όριο του 0,7, το κάνει όμως αυτό εις βάρος ορισμένων μόνων συνδυασμών, που σε συνδυασμό με άλλες ρυθμίσεις του νόμου μπορεί να τους επιβαρύνει δυσανάλογα. Ως προς τις δύο αυτές ρυθμίσεις, κρίνουμε ότι μάλλον δεν θα πρέπει να έχουν θέση εντός ενός εκλογικού νόμου και ότι με κανέναν τρόπο δεν μπορούν να μετριάσθούν οι διακρίσεις που εισάγουν και η επίδρασή τους επί κρίσιμων συνταγματικών παραμέτρων.

Το ζήτημα του σχεδιασμού του εκλογικού νόμου είναι ένα ζήτημα ενδιαφέρον, σημαντικό και καθόλου απλό. Αφενός, ο εκλογικός νομοθέτης οφείλει, όταν τον διαμορφώνει, να έχει συνεχώς στο νου τις συνταγματικές επιταγές που καθορίζουν την εκλογική διαδικασία, από την άλλη, οφείλει να έχει συνεχώς στον νου και τον σκοπό του, ο οποίος δεν είναι άλλος από την διευκόλυνση της λειτουργίας μίας βιώσιμης κοινοβουλευτικής θητείας και την επίτευξη σταθερότητας. Το ζητούμενο είναι ο σχεδιασμός ενός εκλογικού συστήματος, το οποίο θα ελαχιστοποιεί τις αρνητικές του επιδράσεις, μεγιστοποιώντας τα οφέλη με συνεργασία επιστημόνων από διάφορα πεδία. Θα πρέπει όμως σε κάθε περίπτωση να αποδεχτούμε ότι δεν υπάρχει η ιδανική λύση και ότι δεν μπορούμε ποτέ να κερδίσουμε κάτι, χωρίς να θυσιάσουμε κάτι άλλο. Για να πετύχουμε τον στόχο της σταθερότητας λογικά θα πρέπει να θυσιάσουμε κάτι, για παράδειγμα, στην παράμετρο της αντιπροσώπευσης ή του πολυκομματισμού ή στην προστασία των μειοψηφιών. Το ζητούμενο είναι να μην είναι υπέρμετρη η θυσία, να μην είναι ακραία τα μέτρα, και να έχει προηγουμένως προηγηθεί μία προσπάθεια επίτευξης της απαιτούμενης σταθερότητας με ηπιότερα μέσα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

I. Εγχειρίδια/Μονογραφίες/ Συλλογικά Έργα

Ανθόπουλου Χ., Εκλογικά Συντάγματα και Συνταγματικές Δεσμεύσεις, Εκδόσεις Σάκκουλα 2016

Βενιζέλου Ευ., Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2008

Μαυριά Κ., Συνταγματικό Δίκαιο, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2005

Ξηρού Θ., Η πρόκληση της αναθεώρησης του Συντάγματος, Συνέδριο ΙΣΤΑΜΕ, 25-26 Φεβρουαρίου 2013, Αθήνα, Εκδόσεις Σάκκουλα 2013

Καραβοκώρη Γ., σε: Φ. Σπυρόπουλος, Άρθρο 1, σε: Φ. Σπυρόπουλος/Ξ. Κοντιάδης/Χ. Ανθόπουλος/Γ. Γεραπετρίτης, Σύνταγμα της Ελλάδος, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2017

Παντελή Α., Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου, Εκδόσεις Α.Α. Λιβάνη, 2016

Παπαδημητρίου Γ., Συνταγματικές μελέτες, τόμ. 1, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2007

Παπαδοπούλου Α., Το γερμανικό εκλογικό σύστημα και οι προϋποθέσεις εφαρμογής του, Εκδόσεις Παπαζήση, 2007

Πικραμμένου Μ., Η αρχή της ελεύθερης και ανόθευτης εκδήλωσης της λαϊκής θέλησης, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1993

Ράϊκου Α., Δικονομικόν Εκλογικόν Δίκαιον, 1982

Σαρίπολου Ν.Ν., Ελληνικόν Συνταγματικόν Δίκαιον, τ. Α'

Σβόλου Α., Συνταγματικόν Δίκαιον, τ. Β'

Σπυρόπουλος Φ., σε: Φ. Σπυρόπουλος/Ξ. Κοντιάδης/Χ. Ανθόπουλος/Γ. Γεραπετρίτης, Σύνταγμα της Ελλάδος, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2017

Χρυσόγονου Κ, Βλαχόπουλου Σ., Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη,

Χρυσόγονου Κ., Συνταγματικό δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα

Χρυσόγονου Κ., Εκλογικό σύστημα και Σύνταγμα

Heywood Andrew, Politics, MacMillan Education UK 2019

Nohlen D., Κομματικό σύστημα και εκλογικά συστήματα

II. Άρθρα/Μελέτες/Εκθέσεις

Αλιβιζάτου Ν., Τα συνταγματικά της lex couvenliana, (ΤοΣ) 1/1994

Αναγνώστου Δ., Το εκλογικό σύστημα και ο συνταγματικός διάλογος, (ΤοΣ) 1/1991

Ανθόπουλου Χ., Το νέο εκλογικό σύστημα και το μπόνους
<https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/to-neo-eklogiko-systima-kai-to-bonus/>

Βενιζέλου Ευ., Τα επινοήματα του εκλογικού νομοθέτη και τα συνταγματικά όρια. Από το 1956 στο 1990 (Γνωμοδότηση), (ΤοΣ) 1/1994

Βολουδάκη Β., Γνωμοδότηση, (ΤοΣ) 1/1994

Βλαχογιάννη Α., Σε τι διαφέρει η φιλελεύθερη δημοκρατία από ένα αυταρχικό καθεστώς;
<https://www.syntagmawatch.gr/my-constitution/se-ti-diaferi-i-fileleftheri-dimokratia-apo-ena-aftarchiko-kathestos/>

Γκίκα Β., Η συνταγματική αρχή της ισότητας ευκαιριών των πολιτικών κομμάτων στο Γερμανικό και στο Ελληνικό Δίκαιο, (ΤοΣ) 1/1994

Διαμαντόπουλου Θ., Νέος εκλογικός νόμος;, Δημοσιευμένο στην εφημερίδα «Η Καθημερινή», 14.10.2007

Μάνεση Α. – Παντελή Α., Έκθεση επί του σχεδίου νόμου για την τροποποίηση της νομοθεσίας περί εκλογής βουλευτών, (ΤοΣ) 1/1991

Μάνεση Α. – Κουμάντου Γ. – Σπηλιωτόπουλου Επ., Πρακτικό αριθ. 40 του Επιστημονικού Συμβουλίου της Βουλής επί του νομοσχεδίου

Παπαδάκη Π., Η συνταγματική κατοχύρωση της αρχής της ισότητας της ψήφου, ΔιΔικ 6/1991)

Παπαδημητρίου Γ., Το Σύνταγμα και το εκλογικό νομοσχέδιο, (ΤοΣ) 1/1994

Ράϊκου Α., Γνωμοδότηση, (ΤοΣ) 1/1994

Ράμμου Χ., Στη δημοκρατία η πλειοψηφία επιβάλλει τη βούλησή της;
<https://www.syntagmawatch.gr/my-constitution/sti-dimokratia-i-pleiopsifia-epivallei-ti-voulisitis/>

Τσάτσου Δ., Συνέντευξη στα «Νέα», 25.10.1990, Δημοσιευμένη και σε (ΤοΣ) 1/1994

Τσιλιώτη Χ., Μπορεί το γερμανικό εκλογικό σύστημα να εφαρμοστεί στην Ελλάδα
<https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/borei-to-germaniko-eklogiko-systima-na-efarmostei-stin-ellada/>

Χαραλάμπη Δ., Τι είναι η δημοκρατία; Προϋποθέσεις Συγκρότησης και κατεθυντήριες αρχές
<https://www.syntagmawatch.gr/my-constitution/ti-einai-i-dimokratia-proypothesis-sigrotisis-kai-katefthidiries-arches/>

Χρήστου Β., Ο λαός, η αντιπροσώπευση και η «ατομική» δημοκρατία, ΕφημΔΔ 3/2018

Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Τροποποίηση του ν. 3231/2004 (ΦΕΚ 45 Α΄) για την «Εκλογή Βουλευτών»